

คู่มือ

องค์ความรู้ “แม่แตะคี”
การจัดการทรัพยากรป่าต้นน้ำชุมชนตามแนว
พระราชดำริเพื่อประโยชน์เชิงชุมชนและสังคม

โดย

บัญชา พุฒินากุล
ณรวัฒน์ ทวีเจริญพร
กฤษฎา แสนบัวคำ
จันทร์เพ็ญ ต้วมศรี
สุวิทย์ วิมุตีโพธิ์
ประเสริฐ สวงนไพรวัลย์

ได้รับทุนสนับสนุนการทำกิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัย
โครงการจัดการความรู้การวิจัยเพื่อการใช้ประโยชน์เชิงชุมชน
สังคม ตามแนวพระราชดำริ

ปีงบประมาณ 2563

คำนำ

บ้านขุนแตะ “แม่แตะคี” เป็นชุมชนพื้นที่สูงมีภูมิปัญญา และวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าต้นน้ำและวิถีชีวิตพึ่งพาป่าจากไร่มุมนเวียนเพื่อยังชีพพัฒนาเป็นอาชีพทำไร่ไร่ นาแบบพอเพียงตามแนวพระราชดำริ การสำรวจพบว่ามีการณ์นับถือผีเป็นระบบความเชื่อที่ฝังรากอยู่ในชุมชนแห่งนี้ ผสมผสานควบคู่กับศาสนาพุทธ คริสต์ แม้ว่าจะผ่านกาลเวลาที่ยุคก็สมัยก็ยังเหนียวแน่น เราพบว่าความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับผียังมีทั้งปฏิบัติน้อยลงและเคร่งครัด เช่น การเลี้ยงผีป่า ผีน้ำ ผีฝาย ผีบรรพบุรุษ ตลอดจนพิธีเกี่ยวกับขวัญและวิญญาณบางอย่างเปลี่ยนรูปแบบ ซึ่งพิธีกรรมความเชื่อดังกล่าวล้วนสร้างความผูกพันระหว่างคนกับป่า คนกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน

เมื่อชุมชนเชื่อมโลกภายนอกทำให้เปลี่ยนแปลงสู่สังคมสมัยใหม่ ขณะเดียวกันชุมชนมีความโชคดีที่โครงการพัฒนาตามแนวพระราชดำริได้มาสร้างเศรษฐกิจพึ่งตนเองและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนสามารถดำรงควบคู่กับเพื่อประโยชน์ชุมชนและสังคมที่ยั่งยืนต่อไป

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
บทที่ 2 บริบทชุมชน ความเป็นมา และสถานการณ์การจัดการ ทรัพยากรป่าต้นน้ำ	3
ความเป็นมาและบริบทชุมชน	3
สถานการณ์การจัดการทรัพยากรป่าต้นน้ำและทรัพยากรชุมชน	9
บทที่ 3 คุณค่า อัตลักษณ์ของทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นกับ การพัฒนาในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ	14
ทุนสังคมและศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าต้นน้ำ	14
ประเพณีเกี่ยวกับการเกิดและดำรงอาศัยป่า	17
ประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากินและการใช้ทรัพยากรน้ำ	22
องค์ความรู้ด้านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง:การจัดการป่าต้นน้ำวิถี ปกาเกอญอบนรากฐานความพอเพียงตามแนวพระราชดำริ	27
องค์ความรู้ด้านปรัชญาเกี่ยวกับระบบนิเวศ:บ้านเล็กในป่าใหญ่	31
องค์ความรู้ด้านปรัชญาเกี่ยวกับระบบนิเวศ: ป่า 3 ประโยชน์ 4 อย่าง	34
องค์ความรู้ด้านการจัดการสมัยใหม่แก่ชุมชน: ฟาร์มตัวอย่างฯ	37
บทที่ 4 การพัฒนาต้นแบบชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรป่า ต้นน้ำเชิงพื้นที่ที่ยั่งยืนตามแนวทางพระราชดำริ	41
กระบวนการจัดการทรัพยากรป่าต้นน้ำของชุมชน	43
การจัดการป่าของชุมชน	45
บทที่ 5 บทส่งท้าย	49
บรรณานุกรม	56

บทที่ 1 บทนำ

ชุมชนบ้านขุนแตะหมู่ที่ 5 ตำบลดอยแก้ว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่เป็นชุมชนชนบทตั้งอยู่ในพื้นที่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,229 เมตร ระยะทางห่างจากเมืองเชียงใหม่ 90 กิโลเมตร ห่างจากที่ว่าการอำเภอจอมทอง 28 กิโลเมตร เป็นชุมชนปกาเกอะญอ (กะเหรี่ยง) การดำรงวิถีชีวิตเกษตรกรรมพึ่งพาธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีทรัพยากรป่าไม้ และภูเขาล้อมรอบชุมชนอากาศเย็นสบายตลอดทั้งปี ปัจจุบันสำรวจจำนวนครัวเรือนกว่า 200 หลังคาเรือน หน่วยงานทางราชการที่จัดตั้งในชุมชน โรงเรียนบ้านขุนแตะ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านขุนแตะ โครงการฟาร์มตัวอย่างฯ ตามพระราชดำริ หน่วยพิทักษ์รักษาป่าต้นน้ำ ด้านศาสนา มีสำนักสงฆ์พระธรรมจาริกบ้านขุนแตะ โบสถ์คาทอลิก โบสถ์คริสต์จักร และยังมีวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมนับถือผีบรรพบุรุษ (เอาะแค)

จุดเด่นของชุมชน มีความเข้มแข็ง สมานสามัคคี เป็นชุมชนตัวอย่างปลอดยาเสพติด มีวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น

เป็นอัตลักษณ์เฉพาะเกี่ยวข้องกับธรรมชาติตั้งแต่เกิดจนตาย มีการดูแลรักษาป่าต้นน้ำให้อยู่ร่วมกันคนได้ โดยจัดสรรพื้นที่เป็นที่ทำกิน พื้นที่ใช้สอย พื้นที่ป่าชุมชน และพื้นที่ป่าอนุรักษ์ได้อย่างลงตัว มีเอกสารแผนที่กำกับเขตชัดเจน รางวัลที่ชุมชนได้รับจากโครงการรักษาป่าระยะยาว “ธงพิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต” รางวัลแห่งความสำเร็จในการดูแลรักษาป่า รับธงจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ 9 ลักษณะอาชีพเกษตรปลูกข้าว หัวไร่ปลายนาปลูกพืช ผัก ฝัก มัน ตลอดจนเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ เกษตร และวัฒนธรรม

กิจกรรมชุมชน ด้านการสืบสาน วัฒนธรรมประเพณีมีพิธีรดน้ำดำหัวผู้อาวุโสประจำปี พิธีบวชป่าเคปอญู พิธีมัดมือประจำปีของพุทธศาสนิกชนจุดประสงค์ทางด้านจิตใจเป็นกุศโลบายของครอบครัวที่จะกลับรวมตัวกันในแต่ละปี พิธีกรรมมิชาของคริสตศาสนิกชน เป็นต้น และโครงการชุมชนได้รับสนับสนุนจากกลุ่มศิษย์เก่าปัจจุบัน ด้านกีฬาสัมพันธ์ชุมชน กีฬาพื้นบ้าน กีฬาฟุตบอล วัตถุประสงค์เพื่อต่อต้านยาเสพติดสร้างสามัคคีของชุมชนงบประมาณสนับสนุนจากผู้นำชุมชน องค์กรเครือข่ายและศิษย์เก่าบ้านขุนแตงและจิตอาสา ด้านกิจกรรมเฝ้าระวังไฟป่าและดับไฟป่าประจำปีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาป่าในเขตรับผิดชอบทำเป็นแนวกันไฟแบ่งกลุ่มผลัดเวรกันตามกำลังความสามารถเป็นศักยภาพความสามัคคีของชุมชนที่พึ่งตนเองได้

บทที่ 2

บริบทชุมชนและสถานการณ์การจัดการทรัพยากรป่าต้นน้ำ

1. บริบทชุมชน

สภาพลักษณะที่ตั้งชุมชนบ้านขุนแตะสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,229 เมตร บ้านขุนแตะมาจากคำในภาษาถิ่นว่า แม่แตะคี สันนิษฐานว่าที่มา “แม่หรือโหม่” คำคล้องเสียงคือ แม่ “แตะ” เป็นคำพูด “คี” คือ ต้นน้ำ กล่าวว่ แม่แตะคี เมื่อมารวมกันแปลว่า แม่เป็นต้นน้ำ/ผืนดินแห่งชีวิต การจัดสรรทรัพยากรในชุมชนเป็นที่อยู่อาศัย ที่ดินไร่นา ถัดจากหัวไร่ปลายนาเป็นพื้นที่ปลูกผัก ข้าว กะหล่ำปลี มะเขือ ผักกาด ถั่วลิสง พลับ อาโวคาโด กาแฟ กล้วย ฯลฯ มีแม่น้ำแม่แตะ “แม่แตะโก๊ะ” แม่น้ำพอกเกติโก๊ะ แม่น้ำเบาเดโก๊ะ แม่น้ำตาเจ็เคอะโก๊ะ (ไหลมาจากตอยสองเมีย “ตาเจ็เคอะคี”) เป็นแม่น้ำสายสำคัญหล่อเลี้ยงชีวิตตลอดปี ด้านทรัพยากรธรรมชาติมีความหลากหลายทางชีวภาพสัตว์ป่าที่

ใกล้สูญพันธุ์หลายชนิด เช่น เก้ง ชะนี หมูป่า นก กระรอก ฯลฯ สถานการณ์การดำเนินชีวิตวิถีแบบเดิมต้องเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และภูมิอากาศ (Climate Change) ตลอดจนวัฒนธรรมค่านิยมใหม่ ๆ ถ้าโหมเข้ามาก่อให้ชุมชนปรับตัวไม่ทัน ส่งผลต่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น

1) ที่ตั้ง ชุมชนบ้านขุนแตะ ตำบลดอยแก้ว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ห่างจากเมืองเชียงใหม่ 88 กิโลเมตร ทิศเหนือจดกับบ้านขุนยะ ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ทิศใต้จดกับบ้านหินเหล็กไฟ ตำบลดอยแก้ว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ทิศตะวันออกจดกับบ้านแม่เตี๊ยะ และบ้านห้วยส้มป่อย ตำบลดอยแก้ว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนทิศตะวันตกจดกับบ้านอมลาน บ้านโมง ตำบลกองแขก อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

2) อุณหภูมิ ลักษณะอุณหภูมิเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 10-40 องศาเซลเซียส ฤดูหนาวอุณหภูมิอยู่ระหว่าง 10-31 องศาเซลเซียส ฤดูฝนมีอุณหภูมิระหว่าง 24-35 องศาเซลเซียส และฤดูร้อนอุณหภูมิอยู่ระหว่าง 30-40 องศาเซลเซียส

3) ทรัพยากรธรรมชาติ

3.1) แหล่งน้ำธรรมชาติและแหล่งน้ำสร้างขึ้น แหล่งน้ำธรรมชาติสายเล็ก ๆ ได้แก่ แม่น้ำแม่แตงโก๊ะ แม่น้ำพอกเกอติโก๊ะ แม่น้ำท่าเจ็โก๊ะ แม่น้ำแะโก๊ะ เบาะเดโก๊ะ แหล่งน้ำสร้างขึ้นเป็นอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กสร้างโดยกรมชลประทาน 3 แห่ง อ่างเก็บน้ำแม่แตง (ปัจจุบันใช้สำหรับสำนักสงฆ์ฯ) อ่างเก็บน้ำเบาะเดใช้ใน

กิจกรรมฟาร์มตัวอย่างฯ และอ่างเก็บน้ำแม่แตงขนาดเล็กเก็บน้ำใช้สำหรับประปาชุมชน

3.2) พื้นที่ป่าหรือป่าชุมชน ผืนป่าชุมชนมีสภาพเป็นป่าดิบชื้นอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากชุมชนอนุรักษ์ไว้โดยพื้นที่ป่า เช่น ป่าต้นน้ำเป็นพื้นที่อนุรักษ์ใช้ประโยชน์เป็นป่าต้นน้ำดูดซับน้ำสำหรับการอุปโภคบริโภคและเกษตร จำนวน 3,460 ไร่ ห้ามล่าสัตว์ ชุมชนได้ทำพิธีสาปแช่งตามความเชื่อและอนุรักษ์ไว้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำเป็นมรดกลูกหลาน เรียกว่า ป่าตู่ตาเออ ป่าเตะหม้อเบอ บริเวณป่าดังกล่าวมีลักษณะเป็นเนินหลังเต่ามีสายน้ำล้อมรอบเชื่อว่า มีผีป่าอยู่ และป่านาฮู้หู่ จำนวน 70 ไร่ ส่วนพื้นที่ป่าพิธีกรรม ใช้ประโยชน์เป็นป่าช้า ป่าเดปอถู่ ป่าบวช จำนวน 300 ไร่ พื้นที่ป่าอนุรักษ์อีกแห่งหนึ่ง จำนวน 1,400 ไร่ เป็นป่าอนุรักษ์เพื่อมรดกคงความหลากหลายทางชีวภาพ พื้นที่ป่าใช้สอยใช้ประโยชน์เป็นป่าไม้ใช้สอยสำหรับสร้างคอกสัตว์ ทำรั้วไร่นา และเป็นป่าสมุนไพร จำนวน 7,200 ไร่ และพื้นที่ปลูกป่าทางราชการ ใช้ประโยชน์สำหรับโครงการปลูกป่าของหน่วยงานราชการ จำนวน 250 ไร่

4. พื้นที่ชุมชน ตั้งอยู่ในเขตป่าประเภทป่าดิบเขา (เกอเนอพา) มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 16,855 ไร่ ประกอบด้วยพื้นที่ทำกินที่อยู่อาศัย ที่ตั้งหน่วยงานราชการ เขตพื้นที่ป่าต้นน้ำ ป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอย พื้นที่ป่าพิธีกรรมความเชื่อ กล่าวคือ 1) พื้นที่ทำกินใช้ประโยชน์เป็นที่ทำกิน ทำนา ทำไร่ สวน ไร่ จำนวน 3,870 ไร่ 2) พื้นที่ของสิ่งปลูกสร้างใช้ประโยชน์เป็นที่อยู่อาศัย บ้านเรือน อาคารราชการ โรงเรียน วัด โบสถ์ จำนวน 375 ไร่

5) เขตปกครอง ชุมชนบ้านขุนแตะ หมู่ที่ 5 มีประชากรจำนวน 821 คน มีครอบครัว 245 ครัวเรือน การปกครอง 3 หย่อนบ้าน คือ ขุนแตะเหนือ ขุนแตะใต้ และท่าเบาเถา มีกฎระเบียบชุมชน

1. กฎระเบียบทั่วไป 1) ทุกครัวเรือนต้องร่วมทำกิจกรรมทำแนวกันไฟทุกปีภายในเดือน กุมภาพันธ์- เมษายน 2) เมื่อเกิดไฟป่าทุกครั้งคนในชุมชนต้องช่วยกันดับไฟ เพราะถือว่าเป็นหน้าที่ของทุกครัวเรือน 3) ห้ามทำไม้ขายแก่บุคคลภายนอก ผู้ไต่ฝ่าปรับ 2 เท่าตามราคา และยึดไม้ไว้เป็นของกลาง 4) ต้องกำหนดพื้นที่ป่าให้ชัดเจน พร้อมติดป้ายเป็นพื้นที่จัดการของชุมชน 5) ทุกคนต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของหมู่บ้านที่ตั้งไว้ 6) หากมีผู้ทำให้เกิดไฟไหม้ป่าโดยเจตนาปรับ 1000 - 1500 บาทขึ้นไปพร้อมดำเนินการตามกฎหมาย 7) ถ้ากรณีเผาไร่ ต้องให้คนในหมู่บ้านไปร่วม 10 คนขึ้นไป ต้องทำแนวกันไฟกว้าง 3 เมตรขึ้นไป กรณีเผาไร่ถ้าไฟลุกลามเข้าในเขตป่าครั้งที่ 1 มีการตัดเดือน ครั้งที่ 2 ปรับ 250 บาท ครั้งที่ 3 ปรับ 500 บาทและส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย 8) ห้ามนำเลื่อยโซยนต์เข้าไปตัดหรือแปรรูปไม้ในเขตป่าโดยเด็ดขาด ผู้ไต่ฝ่าจะยึดเป็นของกลาง ปรับและดำเนินคดีตามกฎหมาย

2. กฎระเบียบเขตป่าอนุรักษ์ 1) ห้ามตัดไม้เผ่าป่า และทำการเกษตรใด ๆ ในเขตป่าอนุรักษ์ ผู้ไต่ฝ่าปรับ 5,000 บาทขึ้นไป และดำเนินคดีตามกฎหมาย 2) อนุญาตให้เก็บหาสมุนไพร เก็บใบตอง เก็บไม้ผล เก็บเปลือกกล้วยได้ในปริมาณที่เหมาะสม ห้ามเก็บ

นำไปจำหน่ายข้างนอก 3) ห้ามล่าสัตว์ป่าทุกชนิด ผู้ใดฝ่าฝืนปรับ 500 บาทขึ้นไป 4) ห้ามจับสัตว์ในเขตป่าอนุรักษ์ รวมทั้งสัตว์น้ำ ผู้ใดฝ่าฝืนปรับ 500 บาทขึ้นไป

3. กฎระเบียบป่าใช้สอย 1) ห้ามทำการเกษตรใดๆ ในพื้นที่ป่าใช้สอยเด็ดขาด 2) ผู้ที่ต้องการตัดไม้เพื่อทำการก่อสร้างบ้าน ต้องบันทึกขอใช้ประโยชน์จากคณะกรรมการป่าชุมชนก่อน

4. กฎระเบียบพื้นที่ทำกิน 1) จำนวนพื้นที่แต่ละครัวเรือนจะต้องแสดงจำนวนการใช้ที่ดินต่อสาธารณะ 2) ผู้ใดมีความประสงค์ต้องการขยายพื้นที่ทำการเกษตรเพิ่มต้องขออนุญาตจากคณะกรรมการพิจารณาเห็นชอบ ผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกยึดคืนเป็นป่าทันที 3) ห้ามขายหรือให้นายทุนมาเช่าพื้นที่หรือทำด้วยตนเองแต่รับทุนจากนายทุน ผู้ใดฝ่าฝืนปรับ 500 บาท และยึดพื้นที่คืนเพื่อเป็นเขตป่าต่อไป 4) คณะกรรมการจะรับรองที่ดินได้ตามที่มีการสำรวจเรียบร้อยแล้วโดยคณะกรรมการป่าชุมชนเท่านั้น

6) เศรษฐกิจและอาชีพ เกษตรกรรมทำนาทำไร่และรับจ้างทั่วไปและเลี้ยงสัตว์ 1) ทำนา ชุมชนนิยมปลูกข้าวพันธุ์ ป๊อพะโต๊ะ ป๊อโพ ตามลำน้ำแม่เตะและแม่น้ำสายอื่น ๆ มีลักษณะเป็นขั้นบันไดสลักราบเชิงเขาถัดจากห้วยนาปลายไร่จะเป็นป่าชุมชน 2) ทำไร่ ปลูกข้าวไร่เป็นพืชอาศัยน้ำน้อย กะหล่ำปลี ชูคินี ถั่วลิสง ถั่วพู พักทอง พักเขี้ยว แมงลัก พลับ อาโวคาโด กาแฟ เสาวรส และพืชพื้นถิ่นอื่น ๆ 3) เลี้ยงสัตว์ ชาวบ้านนิยมเลี้ยงหมู ไก่ ควาย วัว สุนัข และเปิดไว้เป็นรายได้ไว้จำหน่ายในยามฉุกเฉินและไว้ทำพิธีทางศาสนา

7) **องค์กรและกลุ่มอาชีพ** กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน มีพื้นฐานจากเกษตรอุตสาหกรรมครัวเรือน การรวมตัวกันเป็นกลุ่มผลิต หัตถกรรมเพื่อเพิ่มรายได้ ปัญหาของกลุ่มอาชีพส่วนใหญ่ขาดเงินทุนหมุนเวียน ขาดทักษะบริหารจัดการ กลุ่มและเทคนิคใหม่ๆ ที่ดีและผลิตภัณฑ์สินค้าไม่มีตลาดรองรับ

12) **ขนบธรรมเนียมประเพณี** ความเชื่อชุมชนผูกพันกับป่าถือเป็นพื้นที่จิตวิญญาณ นับถือผีและเทวดาอารักษ์แห่งขุนเขา มีการบวงสรวงและเซ่นสังเวยต่อผีเจ้าป่าอย่างเคร่งครัด ต่อมานับถือพุทธ คริสต์ เชื่อเรื่องขวัญ ผูกข้อมือ เช่น หลือปากกา (เลี้ยงผีป่า) เลี้ยงผีฝาย (หลือทีโป) ฯลฯ ปฏิบัติในวงรอบปฏิทินชุมชน

เดือน (ลา)	กิจกรรม/ประเพณี/บุญ
1. ลาต่อเล	สำรวจพื้นที่เพาะปลูกหรือทำไร่ “ดูหละ” “ปือโซ่”
2. ลาที่แพะ	(มาล่อตำ) แผ้วถางไร่สวน (แพะคี) ทำนา (มาฉี) เหมโตแกะละ (ทำแนวกันไฟ)
3. ลาที่คู	ทำแนวกันไฟ เผาไร่ และล้อมรั้ว
4. ลาเซอ	ทำบุญ รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ แข่งกีฬาพื้นบ้าน ระหว่างศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบันโรงเรียน บ้านขุนแตะ พิธีบวชป่า พิธีเดปอ
5. ลาเต๋ญา	เริ่มฤดูทำนา (มาล่อฉี) หยอดเมล็ดข้าว (โเทคี) พิธีเลี้ยงผีไฟ เลี้ยงผีฝาย
6. ลานวี	ถอนวัชพืช เริ่มเก็บผักในไร่สวน
7. ลาเคอ	ถอนวัชพืช เก็บผักในไร่สวน
8. ลาคู	เตอะหมาะชิ กี่จื้อ ต่าแซะคี ต่าคะแก๊ะ หรือเลี้ยงผีไร่

9. ลาซิหมื่อ	เก็บผักในไร่สวน
10. ลาซิซา	เก็บผักในไร่สวน
11. ลานอ	เกี่ยวข้าว ผูกข้อมือครอบครัว แซะคลี
12. ลาบลือ	พิธีขอบคุณไถ่พ่อค้าร์ เออะบือโฮ

2. ความเป็นมาและสถานการณ์การจัดการทรัพยากรชุมชนและป่าต้นน้ำ

ยุคบุกเบิก การตั้งถิ่นฐานของชุมชนกะเหรี่ยงหลักฐานจากจดหมายเหตุหรือหลักฐานโบราณคดีและลัทธิรอบ ๆ เมืองเชียงใหม่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 (ประมาณ 1,200 ปี) โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคกลางทางด้านตะวันตก ชุมชนตั้งถิ่นฐานนานกว่า 200 ปีจากคำบอกเล่าและการปะติดปะต่อทางประวัติศาสตร์เชียงใหม่กว่า 700 ปี สันนิษฐานว่าลุ่มน้ำแม่แตงเคยเป็นที่ตั้งของชนกลุ่มลเวีอะ (ลัวะ) มาก่อน (เกอวาโล) พบเครื่องใช้โบราณในบริเวณแคลอโหน่ลือซี (ห้วยหนองแห้ง) ในลุ่มน้ำแม่ยะระยะหนึ่งย้ายมาแคลอพะโตะเป็นพื้นที่กว้างเหมาะสม (ปัจจุบันอยู่แถบบริเวณบ้านป่าเกี๊ยะนอกหรือตำบลบะถ่า) เกิดโรคฝีดาษระบาดอย่างหนัก สมัยนั้นมียาปู่กะ (ปู่ชิว) ได้ไปขออนุญาตเจ้าเมืองเชียงใหม่ (เจ้าชีวิต) สำหรับจัดตั้งชุมชนและสงฆ์เจ้าเมืองเชียงใหม่ระยะหนึ่งต่อมาปีพ.ศ. 2477 ชาวบ้านนับถือผี (โหม่ลีป่าหล่า) ที่ศรีธาครุบาทศรีวิชัยนักบุญแห่งล้านนาเชื้อสายกะเหรี่ยง (เพ็ญสุภา สุขคตะ, 2560) เดินทางเข้าไปกราบไหว้และร่วมบุญสร้างทางขึ้นดอยสุเทพปกากะถ่อลุ่มน้ำและชุมชนแต่มีความเชื่อมโยงทางชาติพันธุ์ แม้จะอยู่ป่าห่างไกลการเดินทางเท่านั้นบรัมเดือน เป็นกลุ่มเรียบง่าย

พืงพาป่าธรรมชาติ ปรากฏในวัฒนธรรมประเพณีและพิธีกรรม เช่น ป่าสะดือ ป่าเดหมีบอ ทำไร่หมุนเวียน (ประเสริฐ ตระการศุภกร และคณะ, 2552). มีเสี้ยวคบค้าสมาคมระหว่างกัน การตั้งถิ่นฐานของชุมชนเป็นป่าต้นน้ำ หมายถึง ป่าธรรมชาติที่ปรากฏอยู่บริเวณพื้นที่ต้นน้ำลำธาร โดยทั่วไปอยู่ในพื้นที่สูงจากระดับน้ำทะเล 700 เมตรขึ้นไปหรือเป็นพื้นที่ลาดชันมากกว่า 35% ชนิดของป่าไม้ที่มักจะถูกพบให้เห็นในพื้นที่ต้นน้ำ ได้แก่ ป่าดิบเขา ป่าดิบ (มูลนิธิสืบนาคะเสถียร, ออนไลน์) ต่อมาหน่วยงานราชการส่งเสริมและห้ามปรามผืน ปีพ.ศ. 2482-2488 สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดความอดอยากชาวบ้านต้องแอบซ่อนข้าวเปลือกไปไว้ที่คอยพอกาโຈ๊ะ (ยุ่งฉางเก่า) กลัวทหารญี่ปุ่นทำร้ายและทำลายข้าวของ บางรายแลกข้าวกับทหาร เช่น หม้อ ปืน มีด เป็นต้น ต่อมาพ.ศ. 2507 ประกาศใช้พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ ตั้งแต่ปี 2484 เป็นต้นมาหน่วยงานของรัฐจัดตั้งขึ้นมาทำหน้าที่ดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ และสัมปทานป่าแก่นายทุน การทำมาหากินพืงพาธรรมชาติตามวิถีคนป่าภายใต้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทำไร่ทำนา ปลูกผักพื้นบ้าน หาของป่า เลี้ยงสัตว์ มีช้าง ม้า วัว ควาย หมู เป็ด ไก่ สุนัขเลี้ยงไว้เพื่อล่าสัตว์และเป็นเพื่อน ยังไม่ได้ติดต่อกับสังคมภายนอกนักเนื่องจากเป็นพื้นที่สูงทุรกันดาร

สภาพบ้านในอดีต

ยุคพัฒนาสู่ชุมชน ปีพ.ศ. 2520-2529 หน่วยงานและองค์กรภายนอกเข้ามาส่งเสริมปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตชุมชนให้ทันสมัย ภาครัฐเข้ามาปราบปรามยาเสพติดและสงเคราะห์ชาวเขา พ.ศ. 2515 เผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก คณะบาทหลวงซาเกนอส จากบ้านแม่ปอน อำเภอจอมทอง (โบสถ์ไม้ในบ้านขุนแตะเหนือได้รื้อย้ายมาตั้งอยู่ในขุนแตะใต้เป็นอาคารตึกปูนสองชั้น) “โบสถ์พระคริสต์พระแม่มาเรีย์นิรมล” จัดศาสนพิธีสำคัญทางศาสนาโดยสมาคมคาทอลิกแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2520- 2524 องค์การพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nation Development Program: UNDP) มาดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่สูงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ ผลิตและปลูกฝิ่น พ.ศ. 2525- 2530 โครงการความร่วมมือระหว่างไทยกับ

ประเทศนอร์เวย์ “โครงการพัฒนาที่สูงไทย-นอร์เวย์” (Thai-Norway) มาส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กาแฟ พลับ บัว และอื่น ๆ พ.ศ. 2530-2532 กรมทหารพรานที่ 36 มาดำเนินการเพื่อจำกัดการปลูกและเลิกปลูกฝิ่น พ.ศ. 2530 ก่อตั้งโรงเรียนบ้านขุนแตะ (โรงเรียนขยายโอกาสในเขตพื้นที่สูง) สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาที่ 5 จังหวัดเชียงใหม่ และพ.ศ. 2534 จัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก กรมการพัฒนาชุมชนร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลดอยแก้ว กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย

ยุครัฐและการช่วงชิงทรัพยากร ปีพ.ศ. 2530-2539 เกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนต้นน้ำกับปลายน้ำจากวาทกรรมที่รัฐสร้างขึ้น “ไร่เลื่อนลอย ชาวเขาทำลายป่า” ก่อให้เกิดอคติทางชาติพันธุ์ในสังคมไทย ต่อมานักวิชาการสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เสนอข้อมูลวิจัยไร่หมุนเวียนและวิถีชีวิตชุมชนพื้นที่สูง พ.ศ. 2537 สมาคมศูนย์การศึกษาและวัฒนธรรมชาวไทยภูเขาแห่งประเทศไทย (IMPECT) ส่งเสริมและเป็นที่ปรึกษาแก่องค์กรชาวบ้านด้านการจัดการวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับวิถีชาวไทยภูเขา ไร่หมุนเวียนและสิ่งแวดล้อม

สถานการณ์การจัดการทรัพยากรในช่วงเวลาดังกล่าว รัฐมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจ โดยให้สัมปทานป่าแก่นายทุน ไม่สนใจกลุ่มชายขอบทั้งพัฒนาคุณภาพชีวิตและโอกาสเข้าถึงกฎหมายสิทธิชุมชน นโยบายสัมปทานดังกล่าวเป็นสาเหตุสำคัญของป่าถูกทำลายและ

เสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว รัฐจัดการป่าแบบตะวันตก “ป่าต้องปลอดคน” ชาวเขาเป็นผู้ทำลายป่าเพราะตั้งชุมชนอยู่ในเขตป่าพื้นที่สูงแบบเหมารวม จนกลายเป็นจำเลยสังคมสร้างความเกลียดชังไปทั่ว พ.ศ. 2532 คณะรัฐมนตรีสมัยชาติชาย ชุณหะวัณ มีมติให้ย้ายชาวเขาที่อาศัยในเขตอุทยานแห่งชาติและเขตป่าสงวนลงมา แต่เมื่อหาพื้นที่ที่เหมาะสมไม่ได้ ความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้และชาวบ้านต่างก็อ้างเหตุผล ชาวปกากะญอต้องนำเสนออัตลักษณ์เพื่อตอกย้ำคนรักป่า (นครินทร์ เข้มทอง.2550)

ยุคแม่สร้าง เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2540 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ (ในรัชกาลที่ 9) ทรงเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎร ได้พระราชทานให้จัดตั้งฟาร์มตัวอย่างฯ อันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นศูนย์สาธิตและส่งเสริมในลักษณะฟาร์มแห่งแรกของประเทศไทยในนามโครงการ “ฟาร์มตัวอย่างตามพระราชดำริในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ” เป็นศูนย์สาธิตและส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์และเพาะปลูกพืช พื้นฟูสภาพป่า พ.ศ. 2546 ก่อตั้งสำนักสงฆ์บ้านขุนแตะ (อาศรมพระธรรมจาริก) สังกัดโครงการพระธรรมจาริกมูลนิธิเผยแพร่พระพุทธศาสนาเพื่อยกระดับคุณธรรมและเผยแพร่หลักธรรมคำสอน ปีพ.ศ. 2547 สร้างโบสถ์คริสต์จักรของพระคริสต์ นิกายโปรเตสแตนต์ (Protestantism) พ.ศ. 2550 สถานีอนามัยบ้านขุนแตะเป็นศูนย์สุขภาพชุมชนและต่อมาปีพ.ศ. 2552 เปลี่ยนเป็นโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลคอยแก้ว

พ.ศ. 2553 มติคณะรัฐมนตรี 3 สิงหาคม 2553 เรื่อง
 แผนนโยบายในการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยงซึ่งไร้หมื่นเวียนกับวิถี
 ชีวิตชาวปกากะญอมีระบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ดิน น้ำที่
 น่าสนใจ พ.ศ. 2562 ประกาศพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562
 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนในช่วงเวลาดังกล่าวพระองค์
 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ ในรัชกาลที่ 9 พระองค์ทรงห่วงใย
 ราษฎรชุมชนพื้นที่สูงสร้างอาชีพชุมชน เศรษฐกิจ รายได้ดีขึ้น
 สามารถพึ่งตนเองได้ พระองค์เป็นร่วมให้ชุมชนได้พึ่งพระโพธิสมภาร
 สามารถดำรงวิถีดั้งเดิม อนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่มี
 ความยั่งยืนตลอดไป

พระองค์สร้างชุมชนแข็งแรง พึ่งตนเองได้

บทที่ 3

คุณค่า อัตลักษณ์ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

คุณค่า อัตลักษณ์ ภูมิปัญญาวัฒนธรรมเป็นองค์ความรู้ที่สั่งสมจากบรรพบุรุษสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เป็นทุนทางสังคมที่ประกอบขึ้นจากสภาพทางกายภาพและชีวภาพของกลุ่มบุคคลในการดำเนินชีวิต ความเสียสละไว้นื้อเชื่อซึ่งกันและกัน สำหรับชาวชุมชนบ้านขุนแตะสิ่งซึ่งแสดงถึงคุณค่า อัตลักษณ์สำคัญๆ มีผลต่อการดำรงชีวิตทั้งหมดล้วนเกี่ยวกับวัฒนธรรมความเชื่อ ๆ ว่าทุกพื้นที่มีผู้เป็นเจ้าของหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองดูแล ในภาษาถิ่นว่า “ต่าที่ต่าเตอะเกอะจ่า” เราทั้งหลายอยู่ภายใต้อำนาจดูแลของเจ้าป่าเจ้าเขาเช่นกัน เราต้องเคารพรักษาป่าธรรมชาติ สะท้อนในประเพณี “เดปอและท่อเฮอสา” ชีวิตปกากะฮอฮอสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ พวกเขาแล้วป่าคือชีวิต (All forest, life for all) ป่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งจิตวิญญาณ เช่น ป่าดู่ต่าเออะ ป่าเตะหมือบอ ป่านาฮูหรือป่าฝ้ายเป็นความเชื่อปกากะฮอฮอแสดงซึ่งอัตลักษณ์ คุณค่าในทุนสังคมและวัฒนธรรมชุมชนบนฐานทรัพยากรที่มีอยู่ สอดคล้องกับการพัฒนาตามแนวพระราชดำริฯ บนความพอเพียงของชีวิต

1. ทุนสังคมและศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าต้นน้ำ

ด้านทุนทรัพยากรมนุษย์ คนในชุมชนถือว่าเป็นทุนทรัพยากรมนุษย์สำคัญทุกคนจะเป็นหน่วยผลิตแรงงานทางเศรษฐกิจและสร้างมูลค่าแก่ การดำรงชีวิต โดยเฉพาะนักปราชญ์ ผู้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นภายในชุมชนมีบทบาทสำคัญ จะเป็นปัจจัยเสริมศักยภาพการจัดการป่าไม้ ดิน น้ำและทรัพยากรอื่น ๆ ไม่ว่าจะ ผู้นำจิตวิญญาณ (ไม่ทางการ) ผู้นำทางการ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน และประชาชน กลุ่มเหล่านี้เป็นกำลังทรัพยากรมนุษย์ที่จะขับเคลื่อนชุมชนดำรงอย่างสุขสงบ

ด้านการมีส่วนร่วมและร่วมแรงร่วมใจเป็นหนึ่งเดียว การมีส่วนร่วมถือเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและเป็นพลังขับเคลื่อนชุมชนให้ดำเนินไปข้างหน้า จะเห็นว่า การจัดการทรัพยากรป่าของชุมชนไม่ว่าการทำแนวกันไฟ การดับไฟป่า และอื่น ๆ ที่ดำเนินอยู่นั้น ปัจจัยหนึ่งช่วยส่งเสริมศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรของชุมชนเหล่านี้ได้นั้นเกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชน การประชุมแต่ละครั้งคนในชุมชนจะมีบทบาทสำคัญคือ ร่วมคิด วางแผน ปฏิบัติตามแผนและประเมินผล กล่าวได้ว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนตั้งแต่ร่วมรับรู้ปัญหา ร่วมคิดค้นหาแนวทางแก้ไขปัญหา การร่วมวางแผนหาวิธีการแก้ไข ปัญหา และการร่วมปฏิบัติการแก้ไขปัญหานั้นเป็นกระบวนการที่ช่วยส่งเสริมศักยภาพของชุมชนให้คงไว้ซึ่งทรัพยากรของชุมชนเป็นอย่างดี

ด้านทุนสถาบัน ศักยภาพของชุมชนด้านสถาบันจะประกอบด้วยหน่วยงาน/องค์กร และเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง เช่น

สถาบันครอบครัว โรงเรียน โบสถ์ วัด ฟาร์มตัวอย่างฯ เป็นต้น กลไกสำคัญที่นอกจากทุนมนุษย์สถาบันเป็นองค์กรสนับสนุนช่วย ส่งเสริมศักยภาพชุมชนให้เข้มแข็งและขับเคลื่อนไปได้ ซึ่งบทบาท ของสถาบันสนับสนุนกิจกรรม โครงการ และงบประมาณ เช่น โครงการฟาร์มตัวอย่างฯ เป็นโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคน ในชุมชนให้มีรายได้ อาชีพที่สามารถเลี้ยงตัวเองและครอบครัว ตลอดจนเป็นตัวอย่างแหล่งเรียนรู้การทำเกษตร ปลูกพืช เลี้ยง สัตว์ และตลาดบริการ โดยเน้นฐานทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน

ด้านทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ทุนภูมิ ปัญญาท้องถิ่นประกอบด้วยความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีที่ เกี่ยวข้องกับชีวิตอย่างมีนัยสำคัญในทุกรูปแบบ จะเห็นได้จากภูมิ ปัญญาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของปกากะญอเป็นการ จัดการภายใต้ระบบคิดที่สอดคล้องกับประเพณีวัฒนธรรมทั้งการ ปฏิบัติและวิถีชีวิต เนื่องจากพวกเขาพึ่งป่าอยู่กับป่ามาตั้งแต่เกิด จนถึงตายอันปรากฏในพิธีผูกกรกับต้นไม้ (เดปอญ) ทำให้เด็กคนนั้น รักและผูกพันกับต้นไม้ต้นนั้นตลอดชีวิต ขณะเดียวกันวิถีชีวิตปกากะญอผูกพันกับป่ามีความเชื่อและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ดังกล่าวโดยสอนให้ยำเกรง เคารพต่อธรรมชาติเจ้าป่าเจ้าเขา

ด้านทุนทรัพยากรธรรมชาติ เป็นทุนธรรมชาติที่เกิดขึ้นเอง มีอยู่ในชุมชน ท้องถิ่น เช่น ภูเขาต่าหลูโป (ดอยผาขาวน้อย) ต่า เจ๊ะเคื้อะ (ดอยสองเมีย) แม่น้ำ/ลำธาร (แม่แตะโก๊ะ) แม่น้ำพอ เกอติโก๊ะ ป่าไม้และต้นน้ำ ต้นน้ำแม่แตะ (แม่แตะคี) ต้นน้ำต่า เจ๊ะเคื้อะ น้ำตก ถ้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า พืชสมุนไพร ผลผลิตทาง

การเกษตร ทรัพยากรทั้งหลายที่มีอยู่ในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันทั้งทางตรงและอ้อม เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความผูกพันร่วมกัน เชื่อมสัมพันธ์เป็นกลุ่ม องค์กร เครือข่ายร่วมกันแก้ไขปัญหาชุมชน กล่าวคือ 1) การใช้ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนเป็นแหล่งต้นน้ำ สัตว์ป่าอาศัย ลำดับลงมาเป็นที่เก็บของป่า สมุนไพร ปลูกกาแฟได้ร่มไม้ใหญ่ อาโวคาโด พลับ และอื่น ๆ ทั้งการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ผสมผสานและเชิงอนุรักษ์ 2) ภูเขา (ดอย) การใช้ประโยชน์เป็นป่าแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อน การท่องเที่ยวผจญภัย ทิวทัศน์สวยงาม การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หรือเชิงนิเวศ เกิดร้านค้าชุมชน สร้างรายได้แก่ชุมชนที่พึ่งพาซึ่งกันและกัน ทู่นทางสังคมและวัฒนธรรมดังกล่าวหลอมรวมเป็น “คุณค่าทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์” ภายใต้ระบบจัดการความรู้ในสิ่งดีงามของชุมชนหรือทุนดังกล่าวเป็นองค์ประกอบสำคัญของการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคม เพราะมีอยู่ในสังคมทุกสังคมเป็นส่วนหนึ่งของ “ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม” แต่สิ่งที่เป็นอัตลักษณ์ (ตัวตน) ของชุมชนปกากะญอ บ้านขุนแตะคือองค์ความรู้ที่มาจากภูมิปัญญาและวัฒนธรรมซึ่งแสดงในรูปแบบความเชื่อพิธีกรรมและการทำมาหากินของชุมชน

2. ประเพณีเกี่ยวกับการเกิดและดำรงอาศัยป่า

2.1 ประเพณีพิธีผูกกรกับต้นไม้ (เดปอญ) พิธีต้นไม้แห่งความเชื่อหรือป่าสะดือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับพิธีกรรมดั้งเดิมเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีเจ้าของ มีผู้คุ้มครองดูแลเชื่อมโยงกับวิถีไร่หมุนเวียนสืบทอดในวัฒนธรรมปกากะญอโบราณ เมื่อบ้านหลัง

ๆ หนึ่งคลอตบุตรออกมาจะต้องนำรกของเด็กใส่ในกระบอกไม้ไผ่ แล้วนำไปผูกติดไว้กับต้นไม้ใหญ่ในป่า (ป่าเดปอ) หรือแปลว่า “ป่า สะตือ” ปกา คือ คน หมายถึง เด็กทารกทุกคนต้องมีต้นไม้ประจำ ตนทุกคน ตำนานเล่าว่า ...เมื่อหญิงท้องแก่ใกล้คลอดกับสามี เดินทางจากการทำไร่ระหว่างทางเธอปวดท้องนั่งพักใต้ต้นไม้ใหญ่ และคลอดทารกออกมาในที่สุด ผู้เป็นพ่อจึงไปตัดไม้ไผ่เพื่อนำรก หรือสายสะดือใส่ไว้แขวนไว้กับต้นไม้ใหญ่แข็งแรงต้นนั้นแล้วทั้งสอง ก็เดินทางกลับไปพักผ่อนที่บ้าน จากนั้นเด็กน้อยโตขึ้นเวลาไปไร่กับ พ่อแม่ก็จะมาเล่นที่ใต้ต้นไม้ต้นนี้ ... ต้นไม้ป่าสะตือเป็นสายใยแห่ง ผูกพันและความรัก โดย เด แปลว่า สะตือหรือกิ่ง ปอ แปลว่า กระบอกหรือแสงสว่าง ภู แปลว่า ต้น รวมกันคือ ต้นไม้สะตือหรือ แสงสว่างอันปรากฏแก่เด็กน้อยแรกเกิดที่จะมีชีวิตผูกพันกับต้นไม้ และธรรมชาติตลอดไป จะเห็นว่าวิถีชาวปกาเกอะญอผูกพันกับ ต้นไม้และป่า ต้นไม้สะตือเป็นทั้งขวัญและจิตวิญญาณของเด็กสถิต อยู่ในต้นไม้ บริเวณป่าที่ผูกติดต้นไม้หลายต้นก็กลายเป็นป่าเดปอคู่ หากต้นไม้ถูกตัดโค่นก็เท่ากับว่าทำลายขวัญและวิญญาณของเด็ก นั้นไปด้วย นอกจากนั้นความเชื่อถือปฏิบัติเกี่ยวกับป่าของบรรพ บุรุษ เช่น ป่าสะตือเป็นสถานที่ต้องห้าม ไม้สำหรับคนเป็น ไม้ สำหรับคนตาย ข้อห้ามในการล่าสัตว์ หรือแม้แต่ความคิดไร้ หมุนเวียนที่ตั้งอยู่บนวิถีพอยู่พอกิน เป็นต้น

ป่าชุมชน

2.2 ประเพณีเลี้ยงผีเจ้าป่าเจ้าเขา (หลือต่าปกา)

ความเชื่อเรื่องการเลี้ยงเจ้าป่าเจ้าเขาหรือหลือที่หลือก่อหลือต่าปกาเป็นทั้งพิธีกรรมและพิธีเลี้ยงศาลประจำหมู่บ้าน (หลืออฮีหลือคอ) เป็นระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตที่สังคมผูกพันกับธรรมชาติสอดคล้องกันแนวพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ ในรัชกาลที่ 9 ทรงห่วงใยทรัพยากรป่าไม้ สัตว์ป่าตามธรรมชาติ ภูมิปัญญาวัฒนธรรมเลี้ยงเจ้าป่าเจ้าของปกาเกอญอเจ้าป่าทำหน้าที่ปกป้องรักษาป่าและชุมชนให้ร่มเย็นซึ่งพิธีกรรมนี้ทุกปีก่อนวันขึ้นปีใหม่ของหมู่บ้านหนึ่งวัน ทุกๆ 3 ปี พิธีเลี้ยงด้วยสัตว์ใหญ่ เช่น วัว ควาย ในอดีตการสร้างศาลเลี้ยงผีสำคัญต่อคนในชุมชนมาก เวลาชุมชนจะแต่งงานจะต้องมาแจ้ง เขยหรือสะใภ้จะเข้ามาต้องแจ้งเข้าออกเป็นธรรมเนียมถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดภาษาพื้นถิ่นเรียกว่า “โหมลีป่าหล่า”

พิธีกรรมและขั้นตอน ขั้นตอนจะเริ่มจากผู้ประกอบพิธีจะประกาศวันต้มเหล้าให้สมาชิกชุมชนได้ต้มเหล้าและวันประกอบพิธีเมื่อเหล้าสุกแล้ว จะพากันไปประกอบพิธีที่ศาลเจ้าบริเวณป่าพิธีกรรม (ป่าอนุรักษ์) ผู้ประกอบพิธีคือ ผู้นำจิตวิญญาณ (ฮีโร่) และผู้ช่วย (ฮีโร่) เป็นผู้ช่วยพิธี ลักษณะพิเศษของบุคคลทั้งสองนี้ต้องสืบสายโลหิต จะใช้เหล้าและสัตว์เลี้ยงเพื่อฆ่าประกอบพิธี ในวันต้มเหล้าและวันประกอบพิธีชุมชนจะงดการทำงานจะมีการปักตะไคร้หรือภาคกลางเรียก “เฉลว” ที่ทางเข้าหมู่บ้าน ถ้าใครเข้ามาจะปรับตามค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นตามพิธีกรรม เช่น ค่าเหล้า ค่าเครื่องเช่นไหว้บูชาในพิธี ดังนั้นในวันพิธีกรรมดังกล่าวจะมีการนำตาแหลวไว้ที่ทางเข้าหมู่บ้านเพื่อแจ้งให้ห้ามคนภายนอกเข้ามาในหมู่บ้าน ปัจจุบันหาได้ยาก เมื่อสร้างศาลเสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้วจะนำไก่คู่เอาเลือดและขนป้ายเสาศาลทั้ง 8 ต้น นำข้าว เหล้าวางไว้บนใบตอง (ตาชะแวง) และยอดใบไม้ (เซมิจ้อ) วางไว้บนใบตอง ประชาชนผู้ทำพิธีจะนำสวด หลังจากนั้นพิธีกรรมข้าวของที่เช่นไหว้เสร็จเรียบร้อยแล้วส่วนอาหารที่แบ่งไว้รับประทานก็จะร่วมล้อมวงรับประทานด้วยกัน จากนั้นก็เดินทางกลับเป็นอันเสร็จพิธี เมื่อพิจารณาเหตุผลในพิธีดังกล่าว สิ่งที่ทำให้ประโยชน์พึ่งพาอาศัยได้ ผืนป่าธรรมชาติเป็นตัวแทนเชิงรูปธรรมให้คนได้อาศัย เป็นแหล่งสะสมพลังงานธรรมชาติ คือผีป่า (นามธรรม) ยึดเหนี่ยวแห่งใจชาวปกากะญอเชื่อว่า “ของขวัญอยู่ที่ไร่และป่า” กล่าวคือ หัวใจสำคัญของชีวิตมาจากป่าและไร่หมุนเวียนเป็นแหล่งอาหารและการพักผ่อนของชุมชน ดังนั้น เราต้องดูแลรักษาไว้ตลอดไป

2.3 พิธีบวชป่า

ประเพณีบวชป่าเป็นพิธีกรรมเกิดขึ้นใหม่เพื่อการปรับตัวให้เหมาะสมกับยุคสมัย (ผสมระหว่างผี พุทธ คริสต์) แนวคิดภูมิปัญญาบวชป่ามาใช้เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ภูมิปัญญาการบวชป่าของชุมชนบ้านขุนแตะเกิดจากการสังเคราะห์ความเชื่อทางศาสนา เดิมชุมชนนับถือผีต่อมามีศาสนาคริสต์และพุทธศาสนาได้เข้าเผยแพร่ในระยะต่อมา ผสมผสานระหว่างความเชื่อทางด้านผี พระพุทธศาสนาและศาสนาคริสต์ เนื่องจากความเชื่อดั้งเดิม (ผี) ของชุมชนเริ่มน้อยน้อยลงและมีความยุ่งยากสังคมสมัยใหม่ เช่น พิธีมาแคร์ (พิธีเลี้ยงผีประจำตระกูล) ลูกหลานบางท่านเดินทางไปตั้งถิ่นฐานหรือไปทำงานต่างจังหวัด ไม่มีโอกาสได้กลับมาหมู่บ้านเพื่อประกอบพิธี ทำให้ผีสิงโทษ (เอาะหล่อ) หันมานับถือศาสนาใหม่ที่มีเหตุผลมากขึ้น การอยู่ร่วมกันทางศาสนาที่หลากหลายทำให้ความเชื่อและหลักปฏิบัติแตกต่างกันมาร่วมปฏิบัติพิธีกรรมเดียวกัน อันจะสร้างความรักในป่าและเคารพซึ่งกันและกัน เพราะความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลึกลับเหนือธรรมชาติ เช่น ศาสนา ผี เทวดา เจ้าป่า เจ้าเขาและอื่นๆ มีบทบาทเพิ่มขึ้นในชีวิตประจำวัน ดังนั้น กิจกรรมบวชป่าเป็นกิจกรรมทางศาสนาเพื่ออนุรักษ์ป่าซึ่งบทบาทของทุกศาสนาแบบไม่แบ่งแยก สร้างสัมพันธ์ทางศาสนาซึ่งกันและกัน ภายใต้วิถีภูมิปัญญาพื้นบ้านในการประยุกต์ใช้ประโยชน์ อันมีวัตถุประสงค์ของความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ป่าต้นน้ำรอด

พ้นจากการทำลายเป็นกุศโลบายยับยั้งการลักลอบตัด เพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ของผืนป่า ต้นไม้ที่ถูกบวชใน “พิธีบวชต้นไม้” เป็นพื้นที่แห่งขวัญและจิตวิญญาณชุมชนที่สร้างความยั่งยืนสืบไปตามคติความเชื่อ ขณะเดียวกันการบวชป่าเป็นประยุกต์จากพิธีเลี้ยงผีป่าและป่าสะท้อนผสมผสานกันในรูปแบบจัดการป่าที่นำกลัวไม่ให้เกิดการทำลายป่ากับรูปแบบที่ให้ความรู้สึกไม่เกรงกลัวอยู่ร่วมกันได้

2.4 ประเพณีพิธีเลี้ยงไร่ (ไร่หมุนเวียน)

พิธีเลี้ยงผีไฟและแนวกันไฟเป็นประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมสมัยทำไร่หมุนเวียนของแต่ละครอบครัวที่มีไร่จะทำการเผาไร่ต้องทำแนวกันไฟรอบ ๆ ไร่เสียก่อนเพื่อป้องกันไฟลุกลอกนอกบริเวณ ขั้นตอนของทำไร่หมุนเวียนแบ่งพื้นที่ออกเป็นออกเป็น 2 แปลง ตั้งแต่การถางป่าเตรียมพื้นที่เพาะปลูกจนถึงการเก็บเกี่ยวและการปล่อยให้ต้นไม้ใหญ่ฟื้นตัวตามธรรมชาติจะหมุนเวียนกันมาใช้ทุก ๆ 3 ปี 5 ปี 7 ปี พิธีเลี้ยงผีไฟเพื่อขอขมาลาโทษ เจ้าแห่งไฟโปรดอภัยในสิ่งที่เราทำไปเป็นเพราะความจำเป็นในการดำรงชีวิต ขณะเผาไร่ก่อให้เกิดความรุ่มร้อนไปทั่ว แต่เวลานี้ขอให้เจ้าแห่งไฟโปรดบันดาลให้ทุกสิ่งทุกอย่างเย็นลงสงบลงให้ระบบนิเวศกลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ดั้งเดิม ปัจจุบันพิธีดังกล่าวปรับเปลี่ยนรูปแบบเป็นแนวกันไฟชุมชน ป้องกันไฟนอกชุมชนเข้าไหม้ในเขตป่าของชุมชน เพราะปัจจุบันชุมชนไม่มีไร่หมุนเวียน และสถานการณ์ปัญหาไฟป่าและภาวะโลกร้อนประกอบกับมาตรการของรัฐในการห้ามเผาไร่นาสวนชุมชนจึงนำมาปรับใช้กับพิธีเลี้ยงผีแนวกันไฟหมู่บ้าน ก่อนจะมีการทำแนวกันไฟป้องกันไฟป่าเข้าไหม้ในเขต

หมู่บ้าน จะมีพิธีเลี้ยงผีไฟป้องกันไฟชุมชนจะทำความสะอาด
เส้นทางแนวกันไฟรอบ ๆ ชุมชนครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 16,855 ไร่
ระหว่างเดือนมกราคม และเดือนมีนาคมของทุกปี

3. ประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากินและการใช้ทรัพยากรน้ำ

3.1 พิธีเลี้ยงผีน้ำ (หลือที) เป็นพิธีที่เกิดจากการที่เราได้
เข้าไปในบริเวณน้ำซึ่งผีน้ำอาศัยอยู่โดยบังเอิญ หรืออาจโดย
รู้เท่าไม่ถึงการณ์ บางคนอาจมีขวัญอ่อนไปเหยียบย่ำและก่อให้เกิดเจ็บ
ไข้ได้ป่วย (นาที่อทะเลาะ) การเลี้ยงผีน้ำปกเกะญอมาจากความ
เชื่อว่าในแม่น้ำ ลำห้วย ลำธาร หนองน้ำ ในทุ่งนา โดยเฉพาะตรงที่
มีน้ำฟุด (ตาน้ำ) จะมีผีน้ำประจำอยู่ เรียกชื่อผีนั้นว่า Nahti (นาที)
ผีน้ำนี้มักจะต้องการให้คนนำอาหารมาเลี้ยงเช่น ไห้ว ดังนั้นหลาย
ครั้งที่คนไปทำงานในริมหรือบริเวณน้ำ เจ้าผีน้ำนี้จะออกมาใกล้ๆ
ตรงที่คนทำงาน เพื่อให้ตัวเองได้รับบาดเจ็บแล้วจะลงโทษคน ๆ นั้น
กลับบ้านทำให้เกิดอาการไข้ เจ็บป่วย เมื่อมีอาการไข้ เจ็บป่วยขึ้น
หลังจากกลับจากพื้นที่ดังกล่าว หมอผีหรือปราชญ์ผู้รู้ซึ่งต้องมี
คาถาอาคมสื่อสารกับผีหรือสิ่งลึกลับได้จะจับชีพจรคนไข้ดู ถ้าชีพจร
อ่อนๆ สลับกับเย็นๆ กระทบนิ้วเข้าหมอจะรู้ทันทีว่าโดนผีน้ำ (นาที่
อทะเลาะ) หลังจากนั้นผู้ประกอบพิธีจะนำอาหารไปเลี้ยงเพื่อขอ
ขมาบริเวณที่ไปล่วงเกินผีนาที่มาโดยสร้างศาล (ตำหลือ) หาวสดุ
ง่าย ๆ ที่เป็นไม้หรือไม้ไผ่และใบตอง ใ้ 1 คู่ เหล้าต้ม หมอผี
อธิษฐานบอกกล่าวให้นาที่รักษาคนไข้ให้หายป่วย หลังจากนั้นจะ

กลับมาเรียกขวัญผูกข้อมือคนไข้ที่บ้าน แล้วอาการเจ็บป่วยก็จะหายไปเป็นปกติในที่สุด

คติความเชื่อของปกากะญอโบราณสอนว่า จะเข้าป่าข้ามห้วยลงน้ำต่าง ๆ ต้องสำรวจกาย วาจาและใจ เพราะพื้นที่บางแห่งมีเจ้าที่เจ้าทางดูแลรักษา โดยเฉพาะการขับถ่าย การเก็บของป่า ควรระมัดระวังเคารพต่อสถานที่นั้น ๆ พิธีปฏิบัติอย่างถูกต้อง “ต่ำปะอะหล่อเกเหน่ต่ำอู” แปลว่า ป้องกันไว้ดีกว่าแก้หรือประพฤติตนดีชนะคาถาสั่งชั่วร้ายทั้งปวง

3.2 พิธีเลี้ยงผีฝาย การเลี้ยงผีฝาย (หลือทีโโบ/หลือแพะคลอ) เป็นประเพณีก่อนหรือหลังจากการทำนา การผันน้ำเข้านา เพื่อการเกษตรอันจะช่วยพืชเจริญงอกงามอุดมสมบูรณ์ พิธีเลี้ยงฝายทำขึ้นเพื่อขอบคุณผีน้ำหรือน้ำที่ไ้ทำนา ใช้หมูหรือไก่เลี้ยงเจ้าน้ำที่ช่วยคุ้มครองดูแลเหมืองฝายไม่ได้รับความเสียหายและพืชงอกงาม เริ่มพิธีกรรมหัวหน้าเหมืองฝายทำการนัดเวลาตัมเหล่ากรณฝายมีเจ้าของหลายคนต้องตัมเหล่าคนละหม้อ ไก่คนละ 2 ตัว (ตัวผู้ตัวเมีย) ระหว่างตัมเหล่าห้ามขายวัว ควาย หมู ไก่ ผลผลิตเด็ดขาด เหล้าที่ตัมได้จากงานนี้ห้ามนำไปขายเด็ดขาดด้วย หากมีคนในชุมชนตายในช่วงเวลาที่เตรียมการจะต้องเลื่อนระยะเวลาออกไป และเริ่มตัมเหล่าหม้อใหม่อีกครั้ง เมื่อเหล่าสุกแล้วเจ้าของเหมืองฝายจะพากันไปที่บริเวณหัวฝาย เมื่อไปถึงแล้วจะสร้างศาลขึ้นมาชั่วคราวแล้วจะฆ่าไก่หรือหมูแล้วเอาเลือดไปทาตามเสาศาลและเอาขนไก่ไปติดไว้ด้วย จากนั้นจะเอาไปตัมแกงจนสุกได้ที่แล้ว

ผู้ทำพิธีจะนำชิ้นส่วนที่สำคัญของสัตว์ ข้าวสุกพร้อมเหล้ามาเช่น ไห้ว บันดาล พิธีเลี้ยงผีฝ่ายนี้ทำช่วงมิถุนายนของทุกปี

4. ประเพณีและพิธีกรรมอื่นๆ

4.1 พิธีขอพร (พิธีเคต่าเก/ต่ามาเจอ) โดยวิถีปกติของชาวปกากะญอจะมีการขอพรให้กับตนเอง ครอบครัว ข้าวไร่ นา สัตว์เลี้ยง ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพ เทวดา (ก๋อเกอจ่าทีเกอจ่า) อยู่แล้ว เช่น การขอพรสมัยก่อนจะประกอบเป็นพิธีกรรมของครอบครัว เช่น การเริ่มต้นแผ้วถางหญ้า หวานต้นกล้า การปลูกข้าว การเก็บเกี่ยว และการขอบคุณ (จิบลื้อ) ในพิธีเลี้ยงไร่ พิธีกินข้าวใหม่ (ออบือโป) กล่าวคือ ทั้งหมดนี้เป็นการขอพรจากเทพแห่งข้าว โปรดบันดาลให้ข้าวงอกงาม ปราศจากศัตรูชนิดต่าง ๆ มด แมลง ตัวง หนอน ตักแตน ฯลฯ รวมทั้งกล่าวขอบคุณ และสรรเสริญที่เทพแห่งข้าว เลี้ยงผู้คนโดยไม่เลือกหน้าทั้งคนจนคนรวย พิธีขอพรและขอบคุณ ในภาษาพื้นถิ่นปกากะญอเรียกว่า “เคต่าเกเดอจิบลื้อ”

4.2 พิธีเรียกขวัญและผูกข้อมือ พิธีก็อเกอะลาปกากะญอเชื่อว่าคนเรามีขวัญทั้งหมด 37 ขวัญ พิธีเรียกขวัญและผูก

ข้อมือ (บางชุมชนเรียกว่า มัดมือ) 1) พิธีแบบธรรมดาพ่อแม่ผูก ลูกหลานเมื่อตกเสียชีวิตธรรมดา ผูกแขนกับข้าวสุกและไข่สุก และ ขวัญเสียถูกผีหรือไสยศาสตร์ (ตาอ้อหล่อ) จะมีหมอผีหรือปราชญ์ผู้มี อำนาจมาเรียกขวัญให้ต้องจัดแจงข้าวของ ดังนี้ ผ้าเรียกขวัญ 1 คู่ (เซเดอเท เสื้อกับกางเกง) ไก่ 1 คู่ เหล้าต้ม 1 ขวด ไข่ดิบ 1 ฟอง (ต้องเป็นไข่ใหม่) ข้าวสาร 1 ถ้วยอาหาร มีดหมอ เทียนผึ้งแท้ 1 เล่ม ด้ายหรือสายสิญจน์ ดอกไม้หรือยอดไม้แดง (เช่นมีจ้อ) 7 ยอด เครื่องบูชาอื่น ๆ ตามหมอพิธีจะแจ้ง ส่วน 2) พิธีแบบพิเศษหรือทำ ในระดับชุมชนหมู่บ้านก็เตรียมจัดแจงเลี้ยงเป็นสัตว์ใหญ่ วัว ควาย หมูหรือไก่ก็ได้ตามตกลงกัน แต่เน้นผูกข้อมือเพื่อปัดเป่าสิ่งไม่ดีออก เรียกสิ่ง ๆ ดีเข้ามาให้เจริญรุ่งเรือง ปัจจุบันจะทำร่วมกับพิธีรดน้ำดำ หัวผู้อาวุโสหมู่บ้าน โดยให้ทุกคนรอบครัวต้มน้ำส้มป่อย (น้ำส้มป่อย ประกอบด้วย ส้มป่อยและขมิ้นสอย อย่างละ 3, 5, 7, 8, 9 ฝัก) ครัวเรือนละ 2 หม้อ หม้อหนึ่งสำหรับผู้สูงอายุที่มีคู่ และอีกหม้อไว้ ให้ผู้สูงอายุอยู่คนเดียว มาเทรวมกันที่สนามโรงเรียนบ้านขุนแตะ จัดวางโต๊ะ เก้าอี้ให้ผู้สูงอายุมาร่วมนั่งล้อมวงรดน้ำฝามือ พิธีจะจัด ขึ้นเดือนเมษายนของทุกปี

พิธีผูกข้อมือเรียกขวัญ

4.3 พิธีปัดรังควาญ พิธีกรรมที่ขออำนาจเทพ สิ่งศักดิ์ที่เป็นดลบาลให้ทุกสิ่งอย่างให้เกิดขึ้นและสามารถจัดการสิ่งชาวปกาเกอะญอต้องการให้พ้นภัยอันตรายมารบกวนก็เพื่อปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ไล่่นก หนู แมลง ตัวง หนอนผีเสื้อที่เป็นศัตรูให้ออกไปจากรั้ว เพื่อข้าวและพืชพันธุ์จะได้งอกอุดมสมบูรณ์ พิธีการดังกล่าวเรียกว่า “เซอตา” มีความคล้าย ๆ กับ “หลือตา” มีนัยในทางไม่ดีเป็นการปัดเป่าสิ่งไม่ดีสิ่งรังครวญทั้งหลายทั้งปวง “เซอตาเตอเกเตอวา” เชื่อมโยงกับพิธีเรียกขวัญชาวปกาเกอะญอใน 37 ขวัญก่อนจะทำจะเรียกขวัญกลับมาต้อง “เซอตา” เสียก่อนจึงจะสามารถเรียกขวัญกลับมาได้

พิธีความเชื่อดังกล่าวข้างต้น ชาวปกาเกอะญอถือปฏิบัติมาช้านานนอกจากจะเป็นส่วนหนึ่งของวิถีธรรมชาติ “คนกับป่า” เชื่อมผูกพันระหว่างคน ธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติยังชี้ให้เห็นระบบการจัดการที่เกื้อกูลกัน “หลือตา” เป็นการแสดงการเคารพธรรมชาติ บูชา เช่นไหว้ และนบน์้อมต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (หม้อคาเคลอหรือก่อเกอจำที่เกอจำ) ผู้ปกป้องดูแลทุกคน ไร่นา ตลอดจนงสัตว์เลี้ยงบ้านเรือนทั้งหลาย

4. องค์ความรู้ด้านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: การจัดการป่าต้นน้ำวิถีปกากะญอบนรากฐานความพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

การดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกคนต่างมุ่งหวังสิ่งหนึ่งที่เป็นยอดปรารถนาสูงสุดคือความสุข หากการใช้ชีวิตต้องการตั้งอยู่บนพื้นฐานเพียงภาคกายกับจิตเท่านั้นซึ่งความจริงแม้จะมีเพียงกายและจิตก็จริงแต่เราต้องจัดการกับสภาวะที่มากกระทบกับกายจิตในแต่ละวันอีกนับไม่ถ้วน ในขณะที่เดียวกันเราจำเป็นต้องเข้าใจกับธรรมชาติของกายจิตทั้งสองภาคส่วนนี้ในสภาวะที่กำลังเป็นหรือดำรงอยู่ (being) อย่างลึกซึ้งไม่ว่าจะเป็นเรื่องด้านความคิด อารมณ์ พฤติกรรม อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อันมีคุณค่าเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้หลอมรวมเป็นวัฒนธรรมในที่สุด เช่น แสดงความเป็นกลุ่มก้อน เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ สังคม ชุมชน รวมถึงเทคโนโลยี นวัตกรรมที่ถูกพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไม่หยุดยั้งส่งผลทั้งวิกฤติและโอกาสของชีวิตที่นักคิดพยายามค้นหาคำตอบเกี่ยวกับความหมาย และคุณค่าแท้จริงว่ามันคืออะไร เพราะที่ผ่านมาเราไม่สามารถตอบได้เลยว่า ความสุขจากความยิ่งใหญ่ ความสำเร็จ ความเจริญก้าวหน้า เศรษฐกิจดีหรือความสุขบนเครื่องมือเทคโนโลยีก็ไม่อาจทำให้สุขได้ยั่งยืน แต่จะมีความสุขแบบยั่งยืนไม่เบียดเบียนทั้งตัวเองและธรรมชาติเป็นเรื่องที่ชวนให้แสวงหาหลักยึดเหนี่ยวหรือแก่นชีวิตต่อไป แต่การวางใจเป็นกลางเป็นการควบคุมสภาวะทางสายกลางเป็นส่วนที่ช่วยบรรเทาอารมณ์ความคิดในการใช้ชีวิต

ภายใต้ระบบสังคมและเศรษฐกิจที่หมุนรอบตัวเราอย่างเร้าร้อน สภาวะดังกล่าวเป็นความสุขจากธรรมชาติอย่างเป็นทางการเป็นกลางร่มเย็น เป็นสุขได้

เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มหาราช รัชกาลที่ 9 ทรงนำความสุขด้วยหลักปรัชญาการดำรงชีวิต เพื่อเศรษฐกิจและชีวิตสมดุลในธรรมชาติ พระองค์ตรัสว่า

“...เศรษฐกิจพอเพียงนั้นเขาตีความว่าเป็นเศรษฐกิจชุมชน หมายความว่าให้พอเพียงในหมู่บ้านหรือในท้องถิ่น ให้สามารถที่จะมีพอกิน เริ่มด้วย พอมี พอกิน พอมีพอกินนี้ได้พูดมาหลายปี 10 กว่าปีมาแล้วให้ พอมีพอกิน แต่ว่าพอมีพอกินนี้ เป็นเพียงเริ่มต้นของเศรษฐกิจ เมื่อปีที่แล้ว บอกว่า ถ้าพอมีพอกิน คือ พอมีพอกินของตัวเองนั้น ไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียง เป็นเศรษฐกิจสมัยหิน สมัยหินนั้นเป็นเศรษฐกิจพอเพียงเหมือนกันแต่ว่าค่อย ๆ พัฒนาขึ้นมา...”

สภาวะการณ์การดำเนินชีวิตและกิจกรรมของมนุษย์เพื่อความ สุขก็แค่พอเพียงก็มีความสุขได้ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมอง ความจริงหรือหลักแก่นแห่งชีวิตของการดำรงอยู่ของมนุษย์ทั้งปวง กล่าวคือ ความพอเพียง ความพอประมาณ พออยู่ พอกิน มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันในตัวเอง เมื่อพิจารณาปรัชญาความพอเพียง ดังกล่าวที่พระองค์ทรงดำริเป็นเรื่องน่าทึ่งแก่คนที่สนใจเรียนรู้ และ ลองนำไปปฏิบัติกับตัวเองจะพบว่า “สายกลาง” แห่งชีวิตและ ความสุขที่ควรยึดเป็นแนวทางในการใช้ชีวิตพอเพียง เพราะ พระองค์ไม่ได้ต้องการให้กระทำอย่างไร้เหตุผลและขาด สติสัมปชัญญะไม่เร่งรีบดังพระราชโอวาทแก่นิสิตจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัยว่า

“ในการสร้างความเจริญก้าวหน้านี้ ควรอย่างยิ่งที่จะค่อยสร้างค่อยเสริมทีละเล็กละน้อยให้เป็นลำดับ ให้เป็นการทำไปพิจารณาไป และปรับปรุงไป ไม่ทำด้วยอาการเร่งรีบตามความกระหายที่จะสร้างของใหม่เพื่อความแปลกใหม่ เพราะความจริงสิ่งที่ใหม่แท้ๆ นั้นไม่มี สิ่งใหม่ทั้งปวง ย่อมสืบเนื่องมาจากสิ่งเก่าและต่อไปย่อมจะต้องกลายเป็นสิ่งเก่า”

พระราชดำรัสเมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2523

การดำเนินชีวิตของชาวปกากะญอชุมชนบ้านขุนแตงมีความสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ในหลวงรัชกาลที่ 9 ทรงให้เป็นหลักแห่งชีวิตการทำมาหากินที่ยึดความพอเพียงเพื่อพึ่งตนเองได้ วิถีชีวิตปกากะญอรักอิสรภาพ พอเพียง เพราะคำว่าปกากะญอแปลว่า “คนทุกคน” เกอะญอ แปลว่า “เรียบง่าย, ค่อยๆ เป็นค่อยๆ ไป, พอเพียง, ผู้มีความเป็นอิสระ” มารวมกัน ผู้ที่รักอิสรภาพ เรียบง่าย มีความพอใจเป็นของตนเอง ในด้านการแต่งกายของปกากะญอ มีเสื้อผ้า (เซ) เซวา (ชุดผู้หญิงโสด) เซชู (เสื้อผู้หญิงแต่งงานมีครอบครัว) เซกอ (เสื้อผู้ชาย) เสื้อผ้ามีความหมายว่า ไม่แบ่งระหว่างด้านหน้าหรือด้านหลัง บ่งบอกถึงลักษณะอุปนิสัยของคนปกากะญอต่อหน้าอย่างไรลับหลังก็อย่างนั้น ที่สำคัญเสื้อผ้าไม่มีกระเป่า มีความหมาย ไม่มีการสะสม, พอเพียง, มีพอดี, พอดี, ไม่กอบโกย ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า

“คนทุกคนไม่ว่าชาวกรุงหรือชาวชนบทไม่ว่ามีการศึกษามากหรือน้อยอย่างไร ย่อมมีจิตใจเป็นอิสระ มีความคิดเห็น มีความพอใจ เป็นของตนเอง ไม่ชอบการบังคับ นอกจากนั้นยังมีขนบธรรมเนียม มีแบบแผนเฉพาะเหล่ากันอีกด้วย”

พระราชดำรัสดังกล่าวบ่งชี้ถึงความเป็นอิสระเรียบง่ายของการดำเนินชีวิตภายใต้ความพอเพียงที่นอกจากจะมีภูมิปัญญาและวิถีปฏิบัติเป็นแบบหรือกรอบคิดมีประเพณีความเชื่อเฉพาะตน แต่ไม่ทำลายสภาพแวดล้อม เมื่อพระองค์เห็นสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและภูมิอากาศ ตลอดจนการพัฒนาเทคโนโลยี การสื่อสารส่งต่อการดำรงชีวิตคนไทย โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ห่างไกล พระองค์ก็ได้จัดตั้งโครงการตามแนวพระราชดำริ (สำนักงาน กปร., 2564) ให้เรียนรู้ธรรมชาติ การแก้ปัญหาความยากจน ใช้ชีวิตอย่างพอเพียงมีความสุข อีกทั้งยกระดับคุณภาพชีวิต ขณะเดียวกันพระองค์ทรงห่วงใยสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ป่าไม้ น้ำ และดิน ชุมชนบ้านขุนแตะก็เป็นหนึ่งในโครงการเหล่านั้น แม้จะเริ่มที่การพัฒนาเกษตรฟาร์มเพื่อทดลอง สิ่งนี้เป็นพระปรีชาสามารถของพระราชินีนาถฯ ในหลวงรัชกาลที่ 9 ทรงเห็นสภาพป่าและสิ่งแวดล้อมชุมชนบ้านขุนแตะค่อนข้างจะอุดมสมบูรณ์ ดังกล่าวว่า พระองค์ท่านทรงสร้างฟาร์มแห่งนี้ก็ได้บอกว่าจะเป็นผลสำเร็จทุกกิจกรรมในโครงการ แต่เจตนาของพระองค์ต้องการทดลองปลูกพืชผัก และเลี้ยงสัตว์เพื่อให้ชุมชนจะสามารถต่อยอดได้ต้องมีสักกิจกรรมที่ประสบความสำเร็จ ปัจจุบันกิจกรรมในโครงการสร้างรายได้ให้กับชุมชนและไม่จำกัดวัยแม้สูงอายุก็สามารถทำงานที่ฟาร์มได้ สิ่งสำคัญที่พระองค์ทรงสอนให้เข้าใจว่า “ธรรมชาติย่อมรักษาสมดุลของมันเอง” จะเห็นว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางส่งเสริมพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนบนพื้นที่สูงแล้วในโครงการของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ ก็เช่นเดียวกัน พระองค์เคย

ตรัสว่า พระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นน้ำฉันจะเป็นเป็นป่า อันเป็นรูปแบบ การดำรงชีวิตที่เหมาะสมกับปกากะญอในวิถีความพอเพียงไม่ว่า จะเป็นโครงการในส่วนพระองค์ฟาร์มตัวอย่างฯ สวนป่าสิริกิติ์ฯ บ้านเล็กในป่าใหญ่ ป่า 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่าง

4.1 องค์ความรู้ด้านปรัชญาเกี่ยวกับระบบนิเวศ: บ้าน เล็กในป่าใหญ่

ในความเชื่อจักรวาลวิทยาของปกากะญอต่อสรรพสิ่ง และโลกในฐานะผู้ปฏิบัติ (Actor) ปราบกฏมิตการปฏิสัมพันธ์ ระหว่างมิติจิตวิญญาณ มิติสังคม และมิติสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม (ปันแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2535) ซึ่งทั้งหมดเป็นความสัมพันธ์เชิง นิเวศที่ปรากฏในตำนานเรื่องเล่า ลำนำกลอน (ทา) สุภาชิต (ตาเก๋อ โต ต่าทีเกอะผ่า) กำเนิดสรรพสิ่งและโลกนอกจากมีลม ฟ้า พายุ แล้วยังมีผู้ดูแลปกป้องรักษา (เกอะจา-ยวาท์และเกอะจาซิคือ) สอง พระองค์ได้ทรงสร้างทุกสรรพสิ่งขึ้นมา เมื่อทรงสร้างเสร็จแล้วทั้ง สองก็ไม่มีพระประสงค์ที่จะอยู่ในโลก ในที่สุดเกอะจาซิคือต้องเสด็จ ลงมาสถิตอยู่บนโลก คอยปกป้องดูแลผืนป่า ขุนเขา แม่น้ำ ลำธาร เจ้าป่า เจ้าเขา เจ้าน้ำ เจ้าดิน (ที่ เกอะ จ่า ก่อ เกอะ จ่า) คุ้มครอง ให้โลกร่มเย็นเป็นสุข มนุษย์เป็นเพียงผู้ใช้และผู้ดูแลเท่านั้นคล้ายกับ ความเชื่อในพระพุทธศาสนาว่าเรามาเยือนโลกเพื่อสร้างชาติ เป้าหมายคือหลุดพ้นสังสารวัฏ แต่ชีวิตหลังความตายของปกากะ ญอยังไม่ปรากฏความชัดเจน เชื่อว่าเป็นธรรมชาติดั้งเดิม ใน หนังสือทอง (ลิขู) บันทึกว่า พระเจ้าหรือยวาท์ให้กำเนิดเผ่าพันธุ์

ชาวปกากะเกอญอเป็นบุตรหัวปีของบรรดาเผ่าพันธุ์มนุษย์ทั้งหมดในโลก และเผ่าพันธุ์น้องสุดท้อง คือเผ่าพันธุ์ผิวขาว (กอลา) วันหนึ่งยวาท์สั่งเสียแก่พวกเขาว่า “หากวันใดพวกเจ้าได้ยินเสียงแกว (เขาสัตว์หรือไม้เป็นเครื่องดนตรีเป่าช่วงฤดูเกี่ยวข้าว) ดั่งขึ้นให้รีบมาหาข้าทันที ได้ยินยามใดก็จงรีบไปอย่าชักช้า” แล้วพระองค์ก็เสด็จไปอยู่บนฟากฟ้า ต่อมาพระองค์ทรงลงมายังบนโลกเป่าแกว แต่ปกากะเกอญอผู้เป็นที่ เมื่อได้ยินเสียงแกวดั่งขึ้น แทนที่จะรีบไปทันที กลับชักช้าเกียจจนกันไม่ยอมไป และยกเอาหน้าที่การงานของตนมาเป็นข้ออ้าง หลายครั้งหลายคราวก็มีอาจเปลี่ยนแปลงตัวเองได้ สะท้อนลักษณะบุคลิกภาพของชาวปกากะเกอญอที่เรียบง่าย ต่อมายวาท์และเกอจาซิจจะกลับสวรรค์ต้องการผู้มาดูแลโลกและมนุษย์ มีเทพองค์หนึ่งนามว่า “หมื่อคาเชล่อ” หรือพญาแมงไม้ประจำอยู่บนต้นโพธิ์ สามารถสอบผ่านบททดสอบของยวาท์ ไปได้ได้ขอให้มนุษย์นำหมูและไก่อย่างละ 1 ตัวมาเลี้ยงทุกปีจนเป็นที่มาของวัฒนธรรมและประเพณีไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงทาย การเลี้ยงภูตผีวิญญาณ เรียกขวัญและอื่น ๆ

การตั้งถิ่นฐานของปกากะเกอญอจะอยู่เป็นหย่อม ๆ ชุมชนหนึ่ง ๆ ไม่เกิน 20 ครอบครัวกระจายไปตามเขา หุบเขา ลักษณะวิถีชีวิตผูกพันกับป่า ทำไร่หมุนเวียนพื้นที่สูงใจกลางป่าใหญ่ในหลายพื้นที่ภาคเหนือและภาคอื่น ๆ ของไทย ล้อมรอบด้วยที่นาไร่ป่าในบริเวณถัดมา พวกเขาเชื่อว่าทุกพื้นที่มีเจ้าของดูแลจึงต้องรักษาความสมดุลของธรรมชาติ กรรมสิทธิ์ที่เราสามารถครอบครองได้ก็เพียงชั่วคราว เราเป็นผู้อาศัยและใช้ประโยชน์เท่านั้น เป็นระบบคิด

เชิงนิเวศในวัฒนธรรมของปกากะญอจะมีประเพณีความเชื่อ บอกล่าวเจ้าผู้ดูแล เช่น การจะลงมือทำนา ทำไร่ และสร้าง บ้านเรือนล้วนเกี่ยวข้องกับพิธีแทบทั้งสิ้น

บ้านเรือนสิ่งปลูกสร้างปกากะญอดั้งเดิมเป็นวัสดุที่หาได้ ในป่ารอบ ๆ ชุมชน เช่น ไม้ ไบตองตึง หนุ้าคา ไม้ไผ่เป็นส่วนสำคัญ ในการสร้างบ้านเรือนสามารถสร้างขึ้นมาอย่างเรียบง่าย ทรงบ้าน นิยมยกสูง องค์กรประกอบเรือนมีลักษณะช่วงเหนือเสาได้แก่ โครงสร้างหลังคาทำจากไม้ไผ่ขนาดเล็กเส้นผ่าศูนย์กลางน้อยกว่า 5 เซนติเมตร ตอกไม้ไผ่เป็นโครง ใช้เวลา 3-5 ปีในการเปลี่ยนวัสดุ ส่วนวัสดุผนังหลังคา ได้แก่ หลังคาใบหนุ้าคา (เหล่าเกอะฮี้) ใบหวาย หรือไบตองตึง เวลาเปลี่ยนวัสดุผนังหลังคาทำในเดือนพฤษภาคมเป็น ช่วงก่อนฤดูฝน ส่วนองค์กรประกอบเรือนช่วงตัวเรือนใช้ไม้ไผ่ทำปาก และผนังเรือน ส่วนฐานเรือนประกอบด้วยการใช้วัสดุไม้ไผ่ทำตง และทำคาน บันไดขึ้นเรือนและเสาเรือนทำจากไม้เนื้อแข็ง

ลักษณะเรือนปกากะญอสะท้อนความเรียบง่าย คือ 1. มีความสอดคล้องตามธรรมชาติ 2. มีระยะเวลาในการหมุนเวียนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ 3. มีเทคนิคและวิธีการก่อสร้างที่เรียบง่าย 4. ใช้แรงงานจากคนไม่พึ่งพาเครื่องจักร 5. ใช้ทรัพยากรได้อย่างคุ้มค่า 6. มีความพอเพียง บ่งบอกถึงการไม่สะสมตามธรรมชาติและทุกอย่างย่อมผูกพันตามกาลเวลา

ลักษณะบ้านเรือนดังกล่าวเหมาะสมกับแนวคิดบ้านเล็กในป่าใหญ่เกิดจากพระประสงค์ของพระองค์เมื่อวันจันทร์ที่ 21 กุมภาพันธ์ 2537 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถและ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรบ้านสักงาม หมู่ที่ 1 ตำบลสักงาม อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราษฎรเข้าเฝ้าฯ ทรงได้รับการถวายฎีกาจากราษฎรชาวไทยภูเขาที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณพื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติว่า ได้รับความเดือดร้อนเรื่องที่ทำกิน ที่อยู่อาศัยและได้รับสัญชาติไทย อีกทั้งทรงพบว่า ราษฎรยากจน ขาดแคลนที่ดินทำกิน มีอาชีพรับจ้างทำไร่ อ้อย มันสำปะหลัง และบางส่วนไม่มีงานทำ ในการนี้ได้พระราชทานพระราชดำริให้ชาวบ้านวัดฤๅษะประสงค์เพื่อให้ราษฎรที่ขาดแคลนที่ดินทำกินได้มีที่ดินทำกินเป็นหลักแหล่งพร้อมกับช่วยฟื้นฟูสภาพป่าเป็นแหล่งต้นน้ำและส่งเสริมหมู่บ้านเป็นแหล่งท่องเที่ยวต่อไป ดังนั้น พระองค์ต้องการให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีและรักษาป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์พร้อมกันนี้จะเห็นว่า พระองค์ทรงเชื่อมั่นว่า คนอยู่กับป่าและรักษาได้อย่างยั่งยืนได้

เมื่อพิจารณาจักรวาลความเชื่อ คนอยู่กับป่าในวัฒนธรรมของปกากะญอตั้งกล่าวสอดคล้องกับพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ ทรงห่วงใยประชาราษฎร์ในโครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ที่พระองค์นอกจากทราบเรื่องความเชื่อพิธีกรรมเดิมของปกากะญอนับถือผี บวงสรวงและเซ่นไหว้ธรรมชาติอย่างเคร่งครัด แม้ว่าภายหลังชาวบ้านหันมานับถือศาสนาก็ตาม แต่ความเชื่อก็ยังคงสะท้อนวัฒนธรรมและกิจกรรมในชีวิตประจำวันผ่านระบบ เช่น เจ้าป่าเจ้าเขา เจ้าที่เจ้าทาง บอกกล่าวบรรพชนให้อุดหนุนค้าจุน ช่วยเหลือชีวิตทำเกษตรได้ผลผลิตดี อยู่เย็นเป็นสุข ปกป้อง

คุ้มครอง รวมถึงขอบคุนขอขมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเคยล่วงเกินทั้ง โดยตั้งใจและไม่ได้ตั้งใจ เช่น ลาคู่เป็นเดือนที่ทำพิธีก็จ้อ ผูกสะดือ ในเด็กแรกเกิดซึ่งตอกย้ำคนกับป่าและโครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ที่ พระองค์ทรงห่วงใยผืนป่าและรักษาป่าให้มีความยั่งยืนต่อไป

4.2 องค์ความรู้ด้านปรัชญาเกี่ยวกับระบบนิเวศ: ป่า 3 ประโยชน์ 4 อย่าง

ความเชื่อและภูมิปัญญาท้องถิ่นปกากะญอถือว่าชีวิตของคนทุกคนดำรงอยู่ภายใต้ธรรมชาติทั้งสิ้น คนเป็นส่วนหนึ่งของป่า “คนป่า” คนอยู่ได้เพราะป่าสะท้อนปรัชญาและองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่นอกจากเป็นพื้นที่สังคมสร้างที่อยู่อาศัยยังเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จิตวิญญาณที่ไม่สามารถแยกป่ากับคนออกจากกัน กล่าวคือ ปกากะญอทำไร่หมุนเวียนเพื่อยังชีพเป็นภูมิปัญญาหนึ่งในการจัดการป่าไม้ ดิน และน้ำผ่านเวลากับชีวิต ตั้งแต่การถางป่า ปลูก ดูแล เก็บเกี่ยวและปล่อยให้ระบบนิเวศในไร่ฟื้นฟูค่อยๆ สร้างสมดุลตัวมันเองขอเพียงเข้าใจธรรมชาติ กล่าวได้ว่า ไร่หมุนเวียนเป็นระบบการจัดการทางเกษตรที่ใช้ธรรมชาติดูแลธรรมชาติ แต่เราอาศัยระบบดังกล่าวมาใช้ประโยชน์เพื่อชีวิตแบบพอเพียง ข้าวไร่เป็นอาหารหลัก พืชต่างๆ ในไร่จะสร้างสมดุลในตัวมันเอง และรักษาเมล็ดพันธุ์พืชไว้สำหรับทำไร่ในรอบต่อไป วงจรชีวิตไร่หมุนเวียนแบ่งระยะ 3-7 ปี แต่ปัญหาเนื่องจากนโยบายรัฐและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สภาพภูมิอากาศและสังคมตลอดจนความเข้าใจเชิงอคติในไร่หมุนเวียนคือ ไร่เลื่อนลอย ชุมชนเปลี่ยนระบบการทำเกษตรแบบใหม่ กอปรกับความกังวลของรัฐใน

พื้นที่ป่าไม้ของประเทศลดลง ซึ่งไม่อาจปฏิเสธได้ว่าพื้นที่ป่าก่อนรัฐจะเปิดสัมปทานป่าไม้ยังคงอุดมสมบูรณ์ การแผ้วถางป่าเพื่อเกษตรจึงเกิดขึ้นทุกพื้นที่

นอกจากการใช้ประโยชน์จากป่าและเกษตรแล้วชุมชนบ้านขุนแตะปัจจุบันมีสำนักเชิงจิตวิญญาณ “คนป่า” มีระบบจัดการแบ่งเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ป่าศักดิ์สิทธิ์ต้องห้าม และป่าใช้สอยในบริเวณใกล้ ๆ พื้นที่เกษตรก็จะเก็บของป่า ท่อนไม้ ฟืนและสำนักู้คุณค่าของป่าและทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้น การปลูกป่าที่ไม่จำเป็นต้องปลูกก็เป็นรูปแบบซึ่งเข้าใจได้ในกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ชั้นของต้นไม้จะรับและสังเคราะห์แสงตามธรรมชาติ แนวคิดดังกล่าวภูมิปัญญาท้องถิ่นก็จะสอดคล้องกับแนวคิดปลูกป่า 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่างตามพระราชดำริ ปล่อยธรรมชาติสร้างประโยชน์ของมันเอง ชั้นป่าและธรรมชาติของต้นไม้ในระบบนิเวศจะฟื้นฟูตัวถ้าหากเราไม่เข้าไปรบกวนเท่าที่จำเป็น ปรัชญาธรรมชาติของการปลูกป่า 3 ประโยชน์ 4 อย่างเป็นการรู้จักจัดการทรัพยากรที่น่าทึ่งเพื่อประชาชนได้ใช้ประโยชน์มากที่สุดยาวนานที่สุด ตลอดจนเป็นแนวคิดผสมผสานระหว่างการอนุรักษ์ป่า ดิน และน้ำ อันเป็นแหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัย และส่งเสริมให้ใช้ประโยชน์สูงสุด ดังพระราชดำรัสว่า

“ป่าไม้ที่จะปลูกนั้น สมควรที่จะปลูกแบบป่าใช้ไม้หนึ่ง ป่าสำหรับใช้ผลหนึ่ง ป่าสำหรับใช้เป็นฟืนอย่างหนึ่ง อันนี้แยกออกไปเป็นกว้างๆ ใหญ่ๆ การที่จะปลูกต้นไม้สำหรับได้ประโยชน์ดังนี้ ในคำวิเคราะห์ของกรมป่าไม้รู้สึกจะไม่ใช่ป่าไม้ แต่ในความหมายของการช่วยเหลือเพื่อต้นน้ำลำธารนั้น ป่าไม้เช่นนี้จะเป็นสวนผลไม้ก็ตามหรือเป็นสวนพืชราก็ตามนั้นแหละเป็นป่าไม้ที่

ถูกต้อง เพราะทำหน้าที่เป็นป่า คือ เป็นต้นไม้และทำหน้าที่เป็นทรัพยากร สำหรับให้ผลที่มาเป็นประโยชน์แก่ประชาชนได้”

“การปลูกป่าถ้าจะให้ราษฎรมีประโยชน์ให้เขาอยู่ได้ ให้ใช้วิธีปลูก ไม้ 3 อย่าง แต่มีประโยชน์ 4 อย่าง คือ ไม้ใช้สอย ไม้กินได้ ไม้เศรษฐกิจ โดย รองรับการชลประทาน ปลูกรับซับน้ำ และปลูกอุดช่วงไหล่ตามร่องห้วย โดย รับน้ำฝนอย่างเดียว ประโยชน์อย่างที่ว่า 4 ได้ระบอบอนุรักษ์ดินและน้ำ”

พระราชดำรัสเมื่อ 7 มกราคม พ.ศ. 2523

การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูกตามหลักการฟื้นฟูสภาพป่า ด้วยวัฏจักรธรรมชาติ (Natural reforestation) ในโครงการฟื้นฟู ป่าอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งได้พระราชทานพระราชดำริ แนวทางด้วยวิธีการ 3 ประการ 1) เลือกพื้นที่ที่เหมาะสม หลังจากนั้น ก็ทิ้งป่านั้นไว้โดยไม่ต้องไปทำอะไรป่าจะเจริญเติบโตมาเป็นป่า สมบูรณ์โดยไม่ต้องปลูก 2) ปลอ่ยให้ป่าเติบโตเองตามธรรมชาติ ไม่ เข้าไปปรับแต่งต้นไม้เพียงแต่คุ้มครองให้ขึ้นเองได้เท่านั้น และ 3) สภาพป่าเต็งรัง ป่าเสื่อมโทรมไม่ต้องทำอะไรเพราะต่อไม้ก็จะแตก กิ่งออกมาอีกถึงแม้ต้นไม้สวยแต่ก็เป็นไม้ใหญ่ได้

แนวความคิดปัญหาท้องถื่นป่าเกาะภูเขาไร่มหุณเวียน กับการฟื้นฟูป่าตามแนวพระราชดำริของในหลวงรัชกาลที่ 9 ในการ ปลูกไม้ 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่างคล้ายคลึงกันทั้งการเข้าใจ ธรรมชาติของป่าไม้และใช้ประโยชน์ป่าแต่ละชั้น กล่าวคือ ไร่มหุณเวียนจะไม่ทำในรอยต่อระหว่างป่าเชิงเขาเป็นที่อยู่ของผีอาจมี นัยยะของพื้นที่เป็นลุ่มชุ่มน้ำและการตัดไม้จะต้องเหลือต่อไม้เพื่อให้ ไม้แตกกิ่งออกใหม่ ขณะเดียวกันในไร่มหุณเวียนจะปลูกพันธุ์พืช มากกว่า 24 ชนิดสามารถเก็บเกี่ยวได้ตลอด ปัจจุบันชุมชนบ้านขุน

แต่จะปลูกข้าวนาและหัวนาปลายไร่จะปลูกไม้ยืนต้น เช่น อโวคาโด กล้วย พลับ ลิ้นจี่ มะม่วง ถัดมาเป็นป่าไผ่ร่มเงา กาแพ อ้อย ตะไคร้ ข่า ผักสวนครัว และพันธุ์พืชผักพื้นถิ่นหลายชนิดกำลังจะสูญหายเพราะไม่สามารถเก็บเมล็ดไว้ได้

บทบาทของศาสนาคริสต์และพุทธศาสนาที่ชุมชนหันมานับถือนั้นถือว่าเป็นอิทธิพลและการแพร่กระจายวัฒนธรรมภายนอกทางศาสนาที่เป็นสากลมากขึ้นจึงมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิมในระบบความคิดความเชื่อที่สนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ป่า ดิน และน้ำในชุมชนระดับจิตวิญญาณ เครือญาติและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน กล่าวคือ ความเชื่อเรื่องผิยงคงดำรงอยู่ด้านการเกษตร การรักษาพยาบาลพื้นบ้าน ทรัพยากรป่า ดิน น้ำและการรักษาเพื่อพิทักษ์ป่าต้นน้ำ ในศาสนาคริสต์มีการปกป้องกางเขนในท้องไร่ท้องนาเพื่อพระเจ้าคุ้มครอง ในศาสนาพุทธแล้วคนที่นับถือผีแบบดั้งเดิม (เอะแค) ถูกเหมารวมให้เป็นผู้นับถือพุทธศาสนาโดยอัตโนมัติ ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้เข้าวัดและปฏิบัติเช่นไหว้ผีไร่เนา (เจ้าที่) ในขณะที่ชุมชนภายใต้การปกครองราชการ รัฐมีนโยบายกีดกันด้านการจัดการทรัพยากรป่าเชิงเศรษฐกิจเข้มข้น รูปแบบวิถีต้องปรับตามระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ ชุมชนมีความกังวลเรื่องทรัพยากรป่าไม้และธรรมชาติโดยพยายามรื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณีเกี่ยวกับป่าในการจัดการสมัยใหม่ เช่น นำความเชื่อผีและศาสนามาสร้างกิจกรรมความร่วมมือเดปอญ-บวชป่าเพื่อผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับศาสนาใหม่โดยจัดการให้มีลักษณะร่วมสมัยหรือปรับตัวให้ทันกับ

การเปลี่ยนแปลงที่รักษาป่าต้นน้ำ “ชุมชนอยู่ได้ป่ายังอุดมสมบูรณ์” ซึ่งสามารถคงอัตลักษณ์ได้เช่นกัน

4.2 องค์ความรู้ด้านการจัดการสมัยใหม่แก่ชุมชน: ฟาร์ม ตัวอย่างฯ

การจัดการสมัยใหม่ในที่นี้หมายถึง การดำเนินกิจการเกี่ยวกับการเลี้ยงซีฟออย่างเป็นระบบเกิดประโยชน์แก่ตนตั้งแต่ขั้นวางแผน ขั้นปฏิบัติ และขั้นรับผลของการดำเนินงานเพื่อนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ที่เหมาะสม คุ่มค่า คุ่มเวลา โครงการฟาร์มตัวอย่างฯ เป็นแหล่งเรียนรู้แก่เกษตรกรครบวงจรทั้งการทดลอง สาธิต แปรรูป บรรจุภัณฑ์ ตลาดและบริการ การดำเนินการของโครงการฟาร์มตัวอย่างฯ ดำเนินใน 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นแรก การจัดตั้ง ได้แก่ การดำเนินการสำรวจ วางแผน จัดชุดประสานงานและควบคุมพื้นที่ การประชาสัมพันธ์สร้างความเข้าใจให้กับราษฎรในการเตรียมความพร้อมด้านต่าง ๆ และการก่อสร้างโรงเรือน (ชั่วคราว) ตามความจำเป็น ใช้ระยะเวลาประมาณ 3-5 เดือน

ขั้นที่ 2 ขั้นการส่งเสริม ได้แก่ การจัดทำโครงการ/กิจกรรม นำร่อง เป็นการทดลองและส่งเสริมไปพร้อม ๆ กัน เน้นการให้ความรู้แก่ราษฎรผู้ที่จะเป็นเจ้าหน้าที่โครงการในอนาคต ให้มีความรู้ความสามารถที่จะดำเนินงานต่อไปได้ตลอดจนการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น ระยะเวลาในการส่งเสริมประมาณ 3 ปี

ขั้นที่สุดท้าย ขั้นดำเนินการเอง ได้แก่ การบริหารจัดการระบบในโครงการให้สามารถดำเนินงานและขยายผลไปยังหมู่บ้านบริวารอื่น ๆ มีความสมบูรณ์ในตัวเอง สามารถประเมินผลงานได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีความพร้อมที่จะดำเนินการได้ด้วยองค์กรในพื้นที่ ภายใต้การสนับสนุนของหน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบในพื้นที่ต่อไป ระยะเวลาดำเนินงานประมาณ 2 ปี

การดำเนินการของโครงการฟาร์มตัวอย่างฯ พระองค์ทรงให้เป็นแหล่งเรียนรู้แก่ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการฯ เข้าใจระบบงานที่ถูกต้อง โดยชาวบ้านยังขาดประสบการณ์การวางแผนดำเนินการอย่างเป็นระบบเพื่องานมีประสิทธิภาพเกิดประโยชน์สูงสุด ฟาร์มแห่งนี้นำมาซึ่งความภาคภูมิใจของชุมชนที่นอกจากเป็นแหล่งสร้างอาชีพสร้างรายได้แล้วยังเป็นข้อยืนยันวิถีชุมชนที่สามารถอยู่ร่วมกับป่าได้

โครงการฟาร์มตัวอย่างฯ

บทที่ 4

การพัฒนาต้นแบบชุมชนด้านการจัดการทรัพยากร ป่าต้นน้ำเชิงพื้นที่ที่ยั่งยืนตามแนวทางพระราชดำริ

การสังเคราะห์การศึกษาการจัดการทรัพยากรชุมชน ทั้งคุณค่า อัตลักษณ์ทุนทางสังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชุมชนจากการสังสมสืบทอดที่สามารถสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ ดังนี้

1. กระบวนการจัดการทรัพยากรป่าต้นน้ำของชุมชน

กระบวนการในการดำเนินการเข้าถึงชุมชนเพื่อพัฒนาต้นแบบชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรป่าต้นน้ำเชิงพื้นที่ที่ยั่งยืนตามแนวพระราชดำริ 3 ขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาข้อมูลพื้นฐาน สถานการณ์การจัดการทรัพยากรป่าต้นน้ำพื้นที่สูงในชุมชนบ้านขุนแตะในอดีตถึงปัจจุบัน โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้นำชุมชน แกนนำการจัดการป่าชุมชน โดยทำการเก็บข้อมูลด้านบริบทชุมชน สถานการณ์ป่า ลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มเป้าหมาย ข้อมูลด้านการจัดการป่าและทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าของชาวบ้านในการค้นหาทุนทางสังคม คุณค่าที่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาชุมชนตามแนวพระราชดำริ คือ

การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล โดยใช้เทคนิค A-I-C (Appreciation, Influence, and Control) กล่าวคือ 1. ชวนให้ชาวบ้านเห็นคุณค่า (A) จัดเวทีให้ชาวบ้านเข้ามาพูดคุยถึงสถานการณ์และปัญหาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่า ในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต 2. ชั้นสร้างปฏิสัมพันธ์ (I) ชั้นนี้ชาวบ้านจะต้องระบุสิ่งที่ทำภายใต้แนวคิด ประเพณีความเชื่อคนกับป่าให้บรรลุเป้าหมายในการจัดการป่าของชุมชนในอนาคต โดยระบุเป็นกิจกรรมหรือโครงการและจัดลำดับความสำคัญของปัญหาที่ชุมชนประสบและต้องการแก้ไข 3. ชั้นควบคุม (C) มีการแสวงหาผู้รับผิดชอบและวางแผน สำรวจและดำเนินงานโดยกำหนดกิจกรรมภายใต้โครงการพัฒนาชุมชน ต้นแบบการจัดการทรัพยากรป่าต้นน้ำคือคณะกรรมการป่าชุมชน ร่วมกันผู้รับผิดชอบในแต่ละกิจกรรมในการตัดสินใจ ดำเนินงาน ใช้ประโยชน์จากป่า และประเมินผลกิจกรรมที่ร่วมดำเนินการ

ขั้นตอนที่ 3 การประเมินผลการพัฒนาารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน โดยมีแบบสอบถามความคิดเห็นสอบ จากผู้นำชุมชน แกนนำการจัดการป่าชุมชน และประชาชน รวม 179 คน เพื่อให้ได้ต้นแบบชุมชน

2. การจัดการป่าต้นน้ำของชุมชน

ชุมชนมีการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชนตามประเพณี ไร่หมุนเวียนเป็นอาชีพหลัก ชาวบ้านดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย วิถีชีวิตมีพิธีกรรมป่าสะดือ (เดปอ) พิธีเลี้ยงผีป่า พิธีเลี้ยงผีไฟและแนวกันไฟป้องกันไฟป่า คนกับป่าถือว่าเป็นสร้างคนในชุมชนจากอดีตจึงมีความเป็นอยู่อย่างมีความสุข ชุมชนเข้มแข็ง ต่อมาความเจริญได้เข้ามาเปลี่ยนวิถีชีวิตชาวบ้านทำให้คนในชุมชนปรับตัวไปตามกระแสความเจริญ นโยบายของรัฐอพยพคนออกจากป่า และเกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนต้นน้ำกับปลายน้ำ ทำให้ชุมชนมีการจัดตั้งกรรมการป่าชุมชนเพื่อรักษาตามความเชื่อและประเพณี

1. จัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน และคณะกรรมการป่าชุมชน เพื่อเข้ามามีบทบาทในการดูแลทรัพยากรป่าและธรรมชาติ กำหนดพื้นที่ป่าชุมชน เขตพื้นที่ทำกินและพื้นที่ป่าจิตวิญญาณ โดยคณะกรรมการส่วนใหญ่มาจากผู้นำชุมชนและผู้มีความสนใจที่มีจิตอาสาภายในชุมชน มีหน้าที่คือ ดูแลป่า พื้นที่ฟูป่า และป้องกันไฟป่าและประสานกับชุมชนใกล้เคียง

2. กำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

2.1. กฎระเบียบทั่วไป

1.1 ทุกครัวเรือนต้องร่วมทำกิจกรรม ทำแนวกันไฟทุกปีภายในเดือน กุมภาพันธ์- เมษายน 1.2 เมื่อเกิดไฟป่าทุกครั้งคนในชุมชนต้องช่วยกันดับไฟ เพราะถือว่าเป็นหน้าที่ของทุกครัวเรือน

1.3 ห้ามทำไม้ขายแก่บุคคลภายนอก ผู้ใดฝ่าฝืนปรับ 2 เท่าตาม ราคา และยึดไม้ไว้เป็นของกลาง

1.4 ต้องกำหนดพื้นที่ป่าให้ชัดเจน พร้อมติดป้ายในการจัดการพื้นที่ของชุมชน

1.5 ทุกคนต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของหมู่บ้านที่ตั้งไว้

1.6 หากผู้ทำการให้เกิดไฟไหม้ป่า โดยเจตนา ปรับ 1000 – 1500 บาทขึ้นไปพร้อมแจ้งไปยังหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องตามกฎหมาย

1.7 ถ้ากรณีเผาไร่ต้องให้คนในหมู่บ้านไปร่วม 10 คนขึ้นไป ต้องทำแนวกันไฟกว้าง 3 เมตร และตามความเหมาะสม กรณีเผาไร่ถ้าไฟลุกลามเข้าไปในเขตป่าครั้งที่ 1 มีการตัดเตือน ครั้งที่ 2 ปรับ 250 บาท ครั้งที่ 3 ปรับ 500 บาทและส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย

1.8 ห้ามนำเลื่อยโซยนต์เข้าไปตัด หรือแปรรูปไม้ในเขตป่าโดยเด็ดขาด ผู้ฝ่าฝืนจะยึดเป็นของกลาง และปรับตามความเหมาะสมและส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย

2.2. กฎระเบียบเขตป่าอนุรักษ์

2.1 ห้ามตัดไม้เผาป่า และทำการเกษตรใด ๆ ในเขตป่าอนุรักษ์ ผู้ใดฝ่าฝืนปรับ 5000 บาทขึ้นไปและส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย

2.2 อนุญาตให้เก็บหาสมุนไพรรักษาโรค เก็บใบตอง เก็บไม้ผล เก็บปลีกกล้วยได้ในปริมาณที่เหมาะสม ห้ามเก็บนำไปจำหน่ายข้างนอกชุมชน

2.3 ห้ามล่า สัตว์ป่าทุกชนิด ผู้ใดฝ่าฝืนปรับ 500 บาทขึ้นไป

2.4 ห้ามจับสัตว์ในเขตป่าอนุรักษ์ สัตว์น้ำ ผู้ใดฝ่าฝืนปรับ 500 บาทขึ้นไป

3.3. กฎระเบียบป่าใช้สอย

3.1 ห้ามทำการเกษตรใดๆ ในพื้นที่ป่าใช้สอยเด็ดขาด

3.2 ผู้ที่ต้องการตัดไม้เพื่อทำการก่อสร้างบ้าน ต้องบันทึกขอใช้ประโยชน์จากป่าใช้สอยจากคณะกรรมการป่าชุมชนก่อน

2.4. กฎระเบียบพื้นที่ทำกิน

4.1 จำนวนพื้นที่แต่ละครัวเรือน จะต้องแสดงจำนวนการใช้ที่ดินต่อสาธารณรับทราบ

4.2 ผู้ใดมีความประสงค์ต้องการขยายพื้นที่ทำการเกษตรเพิ่มเติมต้องขออนุญาตจากคณะกรรมการพิจารณาเห็นชอบ ผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกยึดคืนเป็นป่าทันที

4.3 ห้ามขายหรือให้นายทุนมาเช่าพื้นที่หรือทำด้วยตนเองแต่รับเงินทุนจากนายทุน ผู้ใดฝ่าฝืนปรับ 500 บาท และยึดพื้นที่คืนเพื่อเขตป่าต่อไป

4.4 คณะกรรมการจะรับรองที่ดินได้ตามที่มีการสำรวจเรียบร้อยแล้วโดยคณะกรรมการป่าชุมชนเท่านั้น และไม่มีกรบุกรุกโดยเด็ดขาด

3. พิจารณารูปแบบประเพณี และฟื้นฟูวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับป่าเพื่อความยั่งยืน เช่น แนวทางการจัดการป่าตามแนวพระราชดำริ

4. จัดเวรยามควบคุมการดูแลรักษาป่าเพื่อมิให้ ผู้ใดเข้ามาลักลอบตัดไม้ โดยมีการจัดคณะกรรมการออกตรวจเวรยามเพื่อลาดตระเวนภายในป่าชุมชน

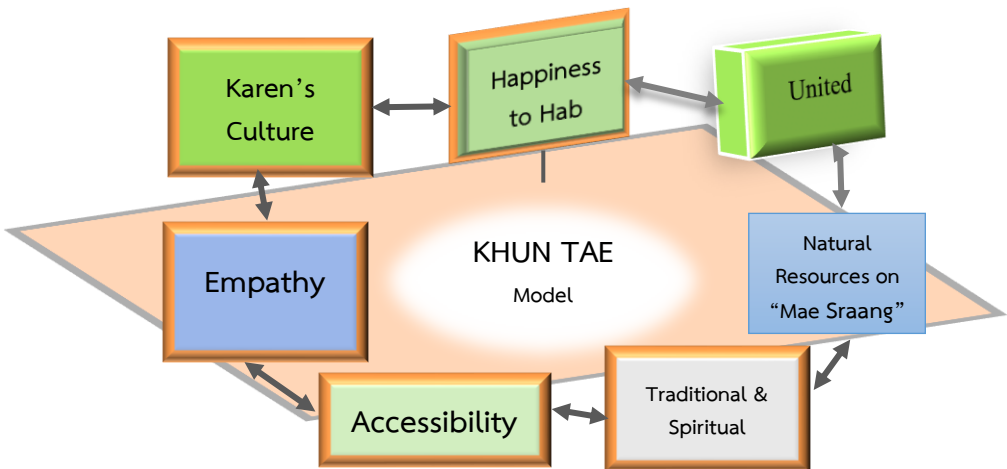
5. จัดทำแนวป้องกันไฟป่า โดยความร่วมมือของชาวบ้านทุกคน โดยคณะกรรมการป่าชุมชนจะดำเนินการพร้อมชาวบ้านระหว่างเดือนมกราคม กุมภาพันธ์ และจนถึงเดือนเมษายนเป็นประจำทุกปีเนื่องจากเป็นช่วงฤดูแห้งแล้งอาจเกิดไฟป่าได้ง่าย

6. กิจกรรมที่ดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน การดำเนินกิจกรรมทำไร่ทำนาของชุมชนมีการคำนึงถึงการใช้ประโยชน์และรักษาป่าต้นน้ำ เช่น ป่าอนุรักษ์ ป่าศักดิ์สิทธิ์ล้วนอยู่ในชีวิตประจำวัน ต่อมาคณะกรรมการป่าชุมชนมีบทบาทและหน้าที่ในการป้องกันดูแลรักษาป่า อาสาสมัครป้องกันป่า การทำแนวกันไฟป้องกันไฟป่าในพื้นที่ชุมชนไม่น้อยกว่าปีละ 2 ครั้งโดยอาศัยการร่วมแรงจากชุมชนกัน กิจกรรมบวชป่าที่รวมศาสนากับความเชื่อผีสร้างความสามัคคี กิจกรรมปลูกต้นไม้ที่คณะกรรมการป่าชุมชนดำเนินการร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ปลูกต้นไม้ในวันสำคัญของทุกปี

และจัดกิจกรรมโครงการร่วมใจพัฒนาปลูกป่าเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม ร่วมกับกลุ่มเยาวชนในเขตพื้นที่ป่าชุมชน มีการจัดทำป้ายโครงการ ป่าชุมชน ป่าอนุรักษ์ ป้ายแนวเขตป้ายกฎระเบียบ และปลูกจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กับเยาวชนและนักเรียนได้ตระหนักถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3. ต้นแบบชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรป่าต้นน้ำ

จากกระบวนการและการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนเป็นต้นแบบด้านการจัดการทรัพยากรป่าตามแนวพระราชดำริ สังเคราะห์ประกอบเป็นรูปแบบ คือ ชุนแตะโมเดล “KHUNTAE Model” พิจารณา ดังนี้

1. **ด้านภูมิปัญญาวัฒนธรรมปกากะญอ** (Karen ‘s culture: K) การนำภูมิปัญญาวัฒนธรรมของชุมชนที่มีทุนทางสังคมเกี่ยวกับการรักษาป่ากับแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสร้างความสมดุลทั้งคนและทรัพยากร เช่น การทำไร่หมุนเวียน การแบ่งประเภทป่าและการใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์และป่าพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งจิตวิญญาณประกอบด้วย ป่าเดปอญู ป่าคูตาเออ ป่านาหรีฐ ป่าเต๊ะหมือบอ ป่าโลปู้ ป่าใช้สอยเป็นป่าห้วยนาปลายไร่ และป่าที่ราชการเป็นป่าปลูกตามโครงการของรัฐ

2. **ด้านการสร้างความสุขอย่างพอเพียง** (Happiness: H) ชุมชนวิถีชีวิตแบบคนป่าทำอะไรทำนา เช่น ปลูกข้าว เก็บของป่า เลี้ยงสัตว์ ฯลฯ ภายใต้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการลงแขก (โทะคี-ฉิย) ประเพณีรดน้ำดำหัว กิจจื้อ เดปอญู หลือปกกา หลือเหมโต ฯลฯ เหล่านี้ ต่างพึ่งพาอาศัยป่าและทรัพยากรธรรมชาติเป็นระบบคุณค่าที่ทำให้ชุมชนสามารถมีป่าเป็นศูนย์รวมสร้างความสุขในวิถีแบบพอเพียงได้อย่างยั่งยืน

3. **ด้านการร่วมใจในเอกลักษณ์/อัตลักษณ์** (United: U) ชาวปกากะญอถือว่าป่าและทรัพยากรธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต “เออะทีเก๋อตอที เออะก่อเก๋อตอก่อ เออะทีเก๋อตอที” กล่าวคือเราดำรงอยู่ชีวิตได้เพราะอาศัยป่า หากเราไม่รักษาป่าไม่มีป่าเราก็อยู่ไม่ได้เช่นกัน จะเห็นระบบความเชื่อจะผูกพันกับธรรมชาติ

ก่อให้เกิดภูมิปัญญาวัฒนธรรมชุมชน และป่าธรรมชาติเป็นสิ่งที่ผูกพันสร้างอัตลักษณ์ (Identity) แก่พวกเขาในที่สุด

4. ด้านทรัพยากรธรรมชาติ (Natural resources on “Mae Sraang”) สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในอดีตที่ชุมชนบ้านขุนแตะต้องเผชิญกับปัญหาความขัดแย้งและอคติทางชาติพันธุ์ระหว่างรัฐกับชุมชน ชุมชนต้นน้ำกับปลายน้ำ และผลจากนโยบายอุตสาหกรรมป่าไม้ในการให้สัมปทานป่าของรัฐ สร้างวาทกรรมให้เกลียดชังแก่คนพื้นที่ต้นน้ำ อพยพ “ชาวเขาทำไร่เลื่อนลอย ทำลายป่า” จนทำให้ชุมชนต่อสู้เพื่อพิสูจน์ว่า เป็นผู้พิทักษ์ป่าและเป็นหนึ่งเดียวกันกับป่าธรรมชาติได้เนื่องวัฒนธรรมรักษาป่า และพระบารมีในพระองค์ภายใต้ร่มโพธิสมภารของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ พระองค์ทรงสร้างโครงการฟาร์มตัวอย่างฯ ยกระดับคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจ และรายได้ คนอยู่กับป่าในชุมชน “บ้านเล็กในป่าใหญ่” เป็นธรรมชาติที่แม่สร้าง (Natural resources on “Mae Sraang”) เพื่อชุมชนรักษาป่าและมีความยั่งยืนตลอดไป

5 ด้านจิตวิญญาณ (Traditional and Spiritual: T) ความเชื่อในประเพณีพิธีกรรมปกากะญอที่เรียบง่าย เช่น ป่าเดปอ ป่าเลี้ยงผี ป่าพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นการเชื่อมด้านจิตวิญญาณแบบดั้งเดิม (Traditional and Spiritual:) สัมสมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนบรรจุอยู่ในเขตสังคมและวัฒนธรรมแสดงให้เห็น

เห็นถึงเขตพื้นที่ความสัมพันธ์ทั้งพื้นที่ทางกายภาพ (Physical Space) พื้นที่ทางสังคม (Social Space) และพื้นที่จิตวิญญาณ (Spiritual Space) สัญลักษณ์ของความเชื่อมีศาลเลี้ยวผี (ต่าหลือ หล่อ. ต่าหลือ) ในไร่ ฝาย และบริเวณป่าที่มีมนต์ขลัง พื้นที่ขึ้นน้ำ น้ำออกกู และบริเวณป่าต้นน้ำ การประกอบสร้างศาลจะใช้วัสดุไม้ไผ่หรือไม้ที่เรียบง่าย เหล้าต้มและไก่เป็นเครื่องบรรณาการแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นภูมิปัญญาที่ยึดเหนี่ยวจิตใจลอบประโลมในผืนป่า และการทำมาหากิน การเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในผืนป่าดังกล่าวจะไม่มีใครเข้าไปใกล้หรือตัดไม้แล้วยังเป็นการอนุรักษ์ป่าและสัตว์ป่าอีกด้วย

6. ด้านการเข้าถึง (Accessibility: A) ป่าและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สะท้อนการพักพิงของมนุษย์ ความเป็นศูนย์รวมความเชื่อจิตวิญญาณ (Hab) ของชุมชนในการเข้าถึงธรรมชาติ ดำรงชีพอย่างพอเพียงระหว่างป่าเป็นที่พึ่งทั้งปัจจัยสี่และชีวิต เมื่อเข้าใจชีวิตก็สามารถเข้าถึงจิตวิญญาณในธรรมชาติ

7. ด้านความเข้าใจ (Empathy: E) ธรรมชาติของสัตว์สิ่งมีชีวิตคือการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อน การทำมาหากินของชาวปกากะญอถูกกล่อมเกลามากมายจากครั้นไร่หมุนเวียน การผูกมิตรกับต้นไม้ สร้างสายสัมพันธ์ระหว่างคนกับผืนป่าภายใต้ระบบธรรมชาติที่คัดสรรเพื่อมนุษย์ดำรงเผ่าพันธุ์ไม่เบียดเบียนธรรมชาติจนเกินไป พื้นที่จิตวิญญาณจะไม่ถูกรบกวนและเป็นความเข้าใจ

ธรรมชาติในการเอาใจใส่ดูแลป่าร่วมกันของชุมชน สร้างภูมิคุ้มกัน
ตั้งพระราชดำริในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ต้นแบบดังกล่าวทั้ง 7 ด้านเกิดจากการสังเคราะห์หล่อ
หลอมเป็นวัฒนธรรมหรือกิจกรรมการนำบาทบาทของศาสนาคริสต์
กับศาสนาพุทธและพิธีความเชื่อดั้งเดิม (ผี) ปรับให้เข้ากับ
สถานการณ์ปัจจุบัน คือ โครงการจัดการป่าต้นน้ำตามแนว
พระราชดำริและการฟื้นฟูเอปอญ-บวชป่า

บทที่ 5 บทส่งท้าย

การจัดการความรู้ข้อมูลเพื่อการใช้ประโยชน์เชิงชุมชน
สังคม ตามแนวพระราชดำริ สามารถประมวล ดังนี้

1 การใช้ประโยชน์เชิงวิจัย

1) นำข้อมูลประวัติความเป็นมา สภาพแวดล้อม ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ในพื้นที่เป็นสารสนเทศเพื่อการวิจัยในประเด็นอื่น ๆ ที่สามารถมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และอาชีพ

2) ข้อมูลสภาพปัญหา เหตุปัจจัยและเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดการจัดการทุนทางสังคมของชุมชน โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

3) นำข้อมูลชุมชนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนต้นแบบการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การจัดการป่าต้นน้ำ การจัดการทุนทางสังคม ความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งในระดับภายในชุมชนและระดับความร่วมมือระหว่างชุมชนและองค์กรที่เกี่ยวข้องโดยอาจนำรูปแบบไปทดลอง และขยายผลต่อในชุมชนอื่นๆ

2 การใช้ประโยชน์เชิงเชิงพัฒนา ชุมชนสามารถเป็นต้นแบบแหล่งเรียนรู้ด้านการจัดการป่าภายใต้ภูมิปัญญา วัฒนธรรมชุมชนและการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ ตลอดจนเป็นเครือข่ายการพัฒนาให้กับหน่วยงาน และขยายผลไปยังพื้นที่อื่น ๆ ในด้านการจัดการทุนทางสังคมที่สอดคล้องกับระบบนิเวศ และศักยภาพชุมชน

3 การใช้ประโยชน์ด้านองค์ความรู้ ได้แก่ องค์ความรู้เกี่ยวกับต้นแบบการจัดการป่าต้นน้ำ การจัดการทุนทางสังคม และการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำไปขยายงานในหมู่บ้านอื่นๆ ต่อไป

4 การใช้ประโยชน์ด้านผลผลิต

1) เป็นข้อมูลเสนอเชิงนโยบายเพื่อการพัฒนาส่งเสริมชุมชนด้านการจัดการป่าภายใต้ภูมิปัญญาวัฒนธรรมชุมชนให้เป็นตัวอย่างในการจัดการทุนทางสังคมเศรษฐกิจพอเพียง ยกย่องคุณภาพชีวิตของประชาชนของหน่วยงานท้องถิ่น เช่น องค์กรปกครองท้องถิ่น

2) เป็นแหล่งเรียนรู้ของท้องถิ่น เพื่อพัฒนาระดับคุณภาพชีวิต และเชื่อมโยงกับสถาบันการศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบล/จังหวัดและหน่วยงานอื่นๆ

5 การใช้ประโยชน์ด้านแผนการถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือผลการศึกษากลุ่มเป้าหมาย

1) นำผลการวิจัยเสนอต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ว่าราชการจังหวัดเพื่อนำรูปแบบการพัฒนาส่งเสริมกิจกรรมดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในเขตรับผิดชอบของจังหวัด

2) จัดเวทีเผยแพร่งานวิจัยให้กลุ่มเป้าหมายและสาธารณชนได้ทราบ และผ่านทางการประชุมทางวิชาการระดับชาติหรือนานาชาติ เช่น องค์กรปกครองท้องถิ่น อำเภอ จังหวัดและอื่น ๆ

3) จัดเวทีชาวบ้านหรือเวทีประชาคมเพื่อขยายไปสู่ชุมชนอื่นๆ

บรรณานุกรม

- นครินทร์ เข้มทอง. (2550). การต่อสู้กับปัญหาการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ของกลุ่มนุรักษ์ชาวป่าเกาะงู: กรณีศึกษากำแพงห้วยลัมปอย ตำบลดอยแก้ว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่. (วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประเสริฐ ตระการศุภกรและคณะ. (2552). ระบบการเกษตรแบบไร้หมุนเวียน: องค์ความรู้และปฏิบัติการของกลุ่มป่าเกาะงูในภาคเหนือของประเทศไทย. เชียงใหม่: เครือข่ายภูมิปัญญาชนเผ่าพื้นเมืองบนที่สูงในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.
- ปรัชญา ปิ่นขันธยศ. (2553). การแก้ไขปัญหาคัดแย้งจากการใช้ที่ดินในเขตป่าอนุรักษ์โดยการใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ร่วมกับการกำหนดแนวเขตการใช้ที่ดินแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษากำแพงห้วยลัมปอย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่. (วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2535). องค์ความรู้ในเวศน์วิทยาของชุมชนเกษตรกรรมในเขตป่า: ศึกษากรณีกะเหรี่ยงในเขต รักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร. (วิทยานิพนธ์สังคม วิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต) กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เพ็ญสุภา สุขคตะ, (2560, 17 สิงหาคม). เพ็ญสุภา สุขคตะ: ประเด็นเรื่องชาติพันธุ์ “ครูบาเจ้าศรีวิชัยเป็นยางแดงจริงหรือ?”. *มติชนออนไลน์*. ค้นเมื่อ 2 สิงหาคม 2563 สืบค้นจาก <https://www.matichonweekly.com/column/article> 49170

มูลนิธิสืบนาคะเสถียร. (2018). รู้รักษ์ป่า – แหล่งกำเนิดป่าต้นน้ำ. ค้นเมื่อ
วันที่ 4 มิถุนายน 2020 สืบค้นจาก

<https://www.seub.or.th/blogging>

สำนักงาน กปร. (2564). “รายงานการประเมินโครงการพัฒนาพื้นที่ห้วย
ลานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตำบลแม่ออนใต้ อำเภอสัน
กำแพง จังหวัดเชียงใหม่”. ค้นเมื่อ 6 มิถุนายน 2563 สืบค้นจาก
<https://www.youtube.com/watch?v=qw6Y2ecxjME>.